

1826 DÜZENLEMESİNDEN SONRA KIBRIS İHTİSÂB RÜSÛMU (1828-1838)

MEHMET DEMİRYÜREK*

Giriş: İhtisâb Rüsûmu

İhtisâb Rüsûmu'nun Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi Yusuf Ziya Kavakçı¹, Hayrettin Karaman², Osman Nuri Ergin³ ve Ziya Kazıcı⁴ gibi araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu konudaki en yeni araştırma Ziya Kazıcı'ya aittir. Ona göre, İhtisâb Rüsûmu'na kaynaklık eden hisbenin⁵ Hz. Muhammet döneminden itibaren var olduğu bilinmekte ise de bir müessese olarak teşkilatlanması Hz. Ömer'in halifelîği döneminde dir. “İyilikleri emretmek ve kötülüklerden vaz geçirmek gayesiyle kurulan” bu müessese⁶ kapsamında “Hz. Ömer döneminden itibaren ihtisâb işi ile görevlendirilenler halktan bazı vergiler alıyorlardı.”⁷ Kurumun lideri “muhtesib” unvanını taşıyordu⁸.

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE
mehmetdmrkr@gmail.com

¹ Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilatı. Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Baylan Matbaası, Ankara 1975.

² Hayrettin Karaman, “İslâmda İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) I”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.XI / sy.5, (1972), s.273-283; Aynı müellif, “İslâmda İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) II”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.XI / sy.6, (1972), s.343-351.

³ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye I*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1922-1338, s.309-392.

⁴ Bkz. Ziya Kazıcı, “Osmanlı Devletinde İhtisâb”, *Diyanet Dergisi*, c.XX/sy.3, (1984), s.9-17; Aynı müellif, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006.

⁵ Hisbe “bir fülân ecrini sadece Allah'tan talep edip onu, sırf Allah rızası için yapmaktır. Bu halde 'iddet'den gelen i'tidat gibi, ihtisâb da hisbeden aynı vezinle gelen bir isimdir. İhtisâb, 'ecir talep etmek' mânâsını ifade eder.” Bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006, s.12. “The Arabic term *hisba* (or in the later works *intisab*) is associated with the idea of 'reckoning' or 'accounting' and has, in works of the Islamic law, come to refer to the activities of state-appointed individuals (usually termed *muhtasib*) who enforce of the law of Islam (the *shari'a*) in both the public and private spheres.” Robert Gleave, “Hisba”, *Encyclopedia of Islam*, vol.1, s.306.

⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005, s.162.

⁷ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 164.

⁸ “İhtisâb adı verilen denetim işiyle görevli olanlara muhtesib denirdi.” Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, birinci baskı, İstanbul 1986, s.406. Muhtesible ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. R. Levy, “Muhtesib”, *IA*, c.8, Maarif Basımevi, İstanbul 1960, s.532-533; Ziya Kazıcı, “Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)”, Bilge Yayınları, İstanbul 2006, s.43-243; Beyza Bilgin, “İslâm'da Muhtesiblik ve Eğitim Yönünden Değeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.19, (1973), s.117-121; İbrahim Erdoğan, “Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, sy.11, s.123-145; Kavakçı, *a.g.e.*, s.63-141.

Söz konusu mali uygulamayı Abbasilerden tevarüs eden Osmanlı Devleti'nde de muhtesib⁹ adlı görevliler tayin edilmiş “her nereye kadı gönderilmiş ise orada bir de muhtesib bulundurulmuştur.”¹⁰ Bu kapsamda “cins ve miktarları kanun-nâmelerle tesbit ve tayin edilmiş bulunan” ve “İhtisâb Rüsûmu” denilen bazı vergiler alınmıştır. İhtisâb Rüsûmu adı altında tahsil edilen bu vergiler Yevmiye-i dekâkin, Damga resmi, Bâc-ı bazar, Gemi ihtisâbiyesi ve Resm-i bitirme gibi vergilerdir.¹¹ Söz konusu vergiler “kent merkezlerinde, panayır ve pazar yerlerinde satılan mallardan” tahsil ediliyor ve bu vergilerin hepsine genel olarak ‘İhtisâb Rüsûmu’ adı veriliyordu¹². Görev süresi genel olarak bir yıl olan muhtesiblik görevine talip olanlardan “bedel-i mukataa” adıyla bir miktar para alınarak beratla tayin olunuyorlardı. Bir başka deyişle muhtesiblik görevi iltizama veriliyordu¹³.

Osmanlı şehir hayatında, önemli sayılabilecek bir mevkide bulunan muhtesib, esnaf ile halk arasındaki münasebetleri, kanun ve yönetmelikler çerçevesinde düzenlemeye çalışan bir görevli idi. Bu görevi sebebiyle o, esnafın en büyük amirlerinden biri durumuna gelmişti¹⁴.

Nazarî olarak narhın denetleyicisi, sadrazam ve kadı görünmekte iseler de, gerçekte bu konuda esnafi denetleyen ve ceza veren muhtesibtir. O, bu yetkiyi adı geçenler adına kullanıyordu.¹⁵

⁹ Osmanlılar muhtesibe “İhtisâb Emini, İhtisâb Ağası” ve 1826 düzenlemesinden sonra da “İhtisâb Nazırı” gibi unvanlar da vermişlerdir. Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s.32. Muhtesib'in mahiyeti konusunda bkz. Haydarzâde İbrahim, “Emr-i bi'l ma'ruf, nehyi ani'l münker”, c.15/sy.386, (1336), s.65-66; c.15/sy.370, (1336), s.108-110; cilt.15/sy.372, (1336), s.139-140; c.15/sy.373, (1337), s.161-162.

¹⁰ Ergin, *a.g.e.*, s.327.

¹¹ Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 165-172; Söz konusu vergilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s.164-199. İhtisâb vazifesini “ifa edenler ona mukabil halktan bazı rüsûm istifa etikleri tarihlerden anlaşılmalıdır olup ihtisâb rüsûmu bidayette kırkta bir üzerine tesis edilmiş ise de muahharen nispetleri bozulmuş ve miktarca her yerde mütefâvit olmuştur. (...) 1242 tarihine gelinceye kadar bu rüsûm Devlet-i Osmaniyye'de damga, mizân, evzân ve ekvâl ve yevmiye-i dekâkin ve bâc-ı bazar gibi ünvanlarla şehir ve kasabalarda ve panayır ve Pazar mahallerinde adına gelmiştir.” Ergin, *a.g.e.*, s.362. Tahsil edilen diğer ihtisâb Rüsûmu için bkz. Ergin, *a.g.e.*, s.362-392.

¹² Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, 2. baskı, s.131.

¹³ Ergin, *a.g.e.*, s. 327; Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s.65-66. 1826 yılı öncesi ve sonrasında ihtisâb mukataası'nın Ankara'daki uygulamaları hakkında bkz. Hülyâ Taş, “İhtisâb Mukataası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.13, (2007/2), s.409-436. 1826 yılı öncesi ve sonrasında ihtisâb mukataasının Edirne'deki uygulamaları hakkında bkz. Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *Malî Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Tayra İlişkileri (II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği)*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.174-179.

¹⁴ Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s.78.

¹⁵ Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 92.

1826 yılında İhtisâb Rüsûmu konusunda yeni bir düzenleme yapıldı¹⁶ ve evahir-i Muharrem 1242 (24 Ağustos-3 Eylül 1826)¹⁷ tarihli bir nizamname¹⁸ hazırlandı.

Nizamnamenin ilk fasıllarında, şehre köy ve kasabalardan işsiz güçsüz kimselerin gelip huzuru bozmaması için alınacak tedbirler üzerinde durulmakta, daha sonra sebze bahçelerinin dört taksitte ödeyecekleri miktar ile her esnaf grubuna ayrı ayrı takdir edilen günlük resimler; 'palamar akçesi', yasaklıların yağ tulumları vs.den alacakları para ile İstanbul'a getirilen taze meyve sebzedden 1/10 oranında alınacak ihtisâb resmi; esircilerin esir dellâliyyesinden alacakları resmin 1/5'inin ihtisâba ayrılması; çeşitli esnafın kefile bağlanması ve İstanbul ihtisâbının yeni gelirinin tesbit edilip ona göre iltizama verilmesi için bir seneliğine emaneten idaresi hususlarına yer verilmekteydi.

İstanbul'dan sonra Anadolu'da İzmir, Halep, Aydın, Kastamonu, Bursa, Tokat, Manisa, Amasya, Ankara, İzmit, Sivas, Çorum, Van vs.; Rumeli'de Edirne, Tatarpazarı, Sofya, Serez, Manastır, Silistre vs. ile Kıbrıs, Midilli ve Rodos adalarında da ihtisâba yeni bir nizam verilmesi için emirler yollanmış ve mahalli idareciler tarafından her şehir ve kasabada mevcut dükkân, han, hamam ve değirmenlerden toplanacak günlük ihtisâb resimleriyle şehre gelecek kervanların, malın ve yükün (deve, at, katur) cinsine göre ödeyecekleri resimler; reyanın evlenecek kızlarına verilecek izin kâğıtları dolayısıyla alınacak 'gerdek resmi', ayrı ayrı tertib edilip merkeze gönderilmişti¹⁹.

1826 yılındaki yeni düzenlemeden sonra İhtisâb Rüsûmu'nun tahsil edildiği yukarıdaki yerlere Güzelhisar²⁰, Şam, Osmançık, İskilip²¹, Edremid ve Yenişehir²², Kayseri²³, Pirizren²⁴ ile Uzunca-âbâd'ı²⁵ da ilave etmek gerekir.

¹⁶ "H.1241 (M.1826) yılında düzenli askerlik kurulunca yine karşılık bulmak için, gerek İstanbul'da gerekse taşrada bulunan büyükçe şehirlerde ihtisâb resmi diye bir vergi kondu. Bu, her gün dükkânlardan ve benzeri yerlerden alınan bir tür patent resmi demektir." Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuât*, (sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen), Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.303-304.

¹⁷ Hicri Tarihleri Miladî tarihe çevirmek için Türk Tarih Kurumu internet sitesinde bulunan Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan yararlanılmıştır.

¹⁸ İlgili nizamname Mehmet Galip tarafından *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda iki makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Mehmet Galip, "İhtisâb Ağalığı", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 9, (1329), s.569-572; cüz.10, (1329), s.640-648. İlgili nizamname için ayrıca bkz. Ergin, *a.g.e.*, s.338-354.

¹⁹ Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezaretî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, c.1/sy.3, (1987) s.482.

²⁰ BOA, MAD. Defter No:19450, s.4.

²¹ BOA, Fon Kodu: ADVNSTZEI.d. Defter No:31, s.178.

²² BOA, Fon Kodu: ADVNSTZEI.d. Defter No:31, s.171.

²³ BOA, Fon Kodu: D. BŞM.d., Gömlek No:9437, s.1

²⁴ Ergin, *a.g.e.*, s.356-358.

²⁵ BOA, Kâmil Kepeci Mütferrik Defterler (KK.d.), Gömlek No: 7481, s.4.

Söz konusu yeni düzenleme ve uygulamadaki temel amaç yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarını karşılamaktı²⁶. Bununla birlikte bugün açısından bakıldığında ihtisâbla ilgili 1826 düzenlemesinin sonucunun sadece Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna kaynak temin etmekle sınırlı kalmadığı açıktır. Çünkü İhtisâb Rüsûmu ödemekle mükellef olanlardan birisi de bölgenin esnafıydı. Esnafın ödeyeceği verginin tesbiti için “esnaf sayımı”²⁷ yapılarak tesbit olunan esnaf listesi İstanbul’a gönderilmiş ve onay alındıktan sonra İhtisâb Rüsûmu tahsiline başlanmıştır. Bu nedenle İhtisâb Rüsûmu’nda yapılan yeni düzenleme üzerine yapılan esnaf sayımları bugün açısından son derece önemli bir bilgi birikimine neden olmuştur. Böylece İhtisâb Rüsûmu’nun uygulandığı bölgelerin ekonomik üretim gücü hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, iş kollarının miktarı tesbit edilebilmekte ve hatta bazı yerlerde bu sayımlar oldukça ayrıntılı yapıldığından belli bir iş kolundaki müslim ve gayrimüslim esnaf dahi tesbit edilebilmektedir. BOA’da 1826 yılındaki düzenlemeden sonra İhtisâb Rüsûmu’nun imparatorluğun birçok yerinde ciddiyetle uygulandığına dair bolca belge bulunmaktadır. Ancak İhtisâb Rüsûmu’nun tahsilinde zaman geçtikçe tavsamalar olduğu dikkati çekmektedir. Gerek Mübahat Kütükoğlu’nun yayımlamış olduğu İzmir İhtisâb Rüsûmu cetvelleri ve gerekse bizim Lefkoşa Şer’iye Sicillerindeki bilgilere dayanarak elde ettiğimiz bilgiler İhtisâb Rüsûmu’nun 1826 düzenlemesine göre tahsil edildiği son yılın, 1838 yılı olduğunu göstermektedir²⁸. İhtisâb Rüsûmu’nun ne zaman kaldırıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Mehmet Galip, İhtisâb Rüsûmu’nun 13 Rebiülevvel 1263 (1 Mart 1847) tarihinde kaldırıldığını belirtirken²⁹ İbrahim Erdoğan “*İhtisâbca toplanan bu resimlerin bir kısmı iş, bir kısmı ise dış baskılar sebebiyle 1838’de kısmen kaldırılmış, 1854’te ise İhtisâb teşkilatı lağvedildiğinden bu müessesese tarafından toplanmakta olan diğer vergiler de son bulmuştur*”³⁰ diyerek bu konuda iki tarih vermektedir. Osman

²⁶ Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, c.1, Matbaa-i Kader, Dersaadet 1329, s.43-44; Mehmet Zeki Pakalın, “İhtisâb Resmi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.2, MEB Basımevi, 2. baskı, İstanbul 1946, s.43; Mübahat Kütükoğlu, “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, (Ed. Güler Eren), *Osmanlı*, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s.333.

²⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan esnaf sayımları için bkz. Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Esnaf Sayımları”, *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, (9-10 Mayıs 2002) *Bildiriler*, c.2, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003, s.405-410.

²⁸ Mübahat Kütükoğlu, “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâbı Muhasebeleri (1826-1838)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII, (1997), s.50-144.

²⁹ “*Tedkikât-ı vaktadan anlaşıldığı üzere rüsûm-ı ihtisâbiyye 13 Rebiülevvel 1264 tarihinde ilga olunmuş*”, Bkz. Mehmet Galip, “İhtisâb Ağalığı”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 9, (1329), s.569.

³⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, s.143.

Nuri Ergin ise söz konusu verginin halka ağır geldiği ve Şam gibi yerlerde isyanlar çıktığı “*görülerek evâil-i N 1249³¹ ve 16 Ca 1254³² tarihli iki kut’a fermanla rüsûm-ı mezkûre tahfif ve kısmen lağv olunmuş*”tur demektedir³³. Sonuç olarak denilebilir ki, 1826 yılı düzenlemesi ile uygulamaya konulan “İhtisâb Rüsûmu” Osman Nuri Ergin’in de belirttiği üzere büyük oranda 1838 yılında sona ermiştir. Bu tarihten sonra İzmir’de ve Kıbrıs’ta tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu’na dair ayrıntılı kayıtlar bulunmadığından bu tez gerek Mübahat Kütükoğlu’nun yayımladığı İzmir İhtisâb Rüsûmu muhasebeleri ve gerekse bizim bu çalışma ile ortaya koyduğumuz Kıbrıs İhtisâb Rüsûmu verilerince de desteklenmiş olmaktadır³⁴. Bununla birlikte 1838 yılından sonraki zamanlarda da imparatorluğun birçok yerinde İhtisâb Rüsûmu tahsil edildiğini BOA’daki belgeler göstermektedir³⁵. Bu nedenle İhtisâb Rüsûmu’nun 1838 yılı sonrasındaki durumu ve kesin olarak ne zaman sona erdiği konusunda ayrıntılı bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğu açıktır.

1826 yılında yapılan düzenlemeyi ve bu düzenlemenin genelde Osmanlı İmparatorluğu’nda, özelde ise Kıbrıs’ta nasıl uygulandığını ele alan müstakil bir çalışma yoksa da bu konudaki araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çadircı, bir eserinde³⁶ Tokat, Bursa, Sivas ve Ankara’da İhtisâb Rüsûmu uygulanması ile ilgili önemli bilgiler verirken, Kazıcı Şam³⁷, Halep³⁸ ve Selanik’teki³⁹ esnafın ödediği İhtisâb Rüsûmu listelerini yayımlamıştır. Aynural 1829-1830 yıllarında Bursa’da tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu’nu⁴⁰, Kütükoğlu 1826-1838 yılları arasında İzmir’den tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu’nu açıklığa kavuşturmuşlar-

³¹ Evâil-i Ramazan 1249 (1-9 Ramazan 1249) =12-20 Ocak 1834.

³² 16 Cemaziyelevvel 1264=7 Ağustos 1838.

³³ Ergin, *a.g.e.*, s.359.

³⁴ Kıbrıs’tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu’nu gösteren son kayıt 1-29 Rebiülevvel 1254 (25 Mayıs-22 Haziran 1838) dönemini kapsarken, İzmir’den tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu’nu gösteren son kayıt 1-29 Cemaziyelahir 1254 (22 Ağustos-19 Eylül 1838) dönemini kapsamaktadır.

³⁵ Örneğin bkz. 29.Z.1260 (9 Ocak 1845) tarihli “*Kızılbaş ve Hatuneli Kazalarının Bir Aylık İhtisâb Rüsûmu Hasılatı*”, BOA, Dosya No: 119, Gömlek No:5938, Fon Kodu: C.BL.

³⁶ Çadircı, *a.g.e.*, s.131-144.

³⁷ Ziya Kazıcı, “Bir Osmanlı İhtisâb Defterine Göre Şam’daki Dükkânlar”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1/sy.3 (1985), s.243-255.

³⁸ Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, s.166-167.

³⁹ Kazıcı, *Osmanlı’da Yerel Yönetim*, s.180-182.

⁴⁰ Salih Aynural, “Bursa İhtisâb Rüsûmu (1829-1830)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.129, (2000), s.71-80.

dır⁴¹. Sarıcaoğlu ise Edirne İhtisâb Nezaretî'nin 1828 yılını kapsayan vergi tahsilatını bir tablo halinde eserinde vermiştir⁴².

Kıbrıs ile ilgili olarak ise Erdoğan iki makalesinde konuya değinmiştir. Aslında tek makale olan ancak çok küçük değişikliklerle iki ayrı yerde yayımlanan bu makalelerin birincisinde⁴³ yazar kaynak göstermeden Lefkoşa muhtesibinin görevleri hakkında bilgi verdikten sonra KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan fakat tasnifsiz bir "Rüsûmât-ı İhtisâbiye Varakası"nda yer alan 1833 yılının ilk dört ayında (Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülahir) Kıbrıs'ta (Lefkoşa, İbsemolof ve Değirmenlik'te) toplanan İhtisâb Rüsûmu miktarını tablo halinde yayımlamıştır. Aynı makalede 1835 yılının son üç ayında (Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce) Kıbrıs'ta (Lefkoşa ve çevresinde) tahsil olunan İhtisâb Rüsûmu da yine tablo halinde yayımlanmıştır. Her iki tabloda verilen rakamların "kuruş" olduğu belirtilmişse de bu doğru değildir. Verilen rakamların değeri "para"dır. Aynı makalede yer alan üçüncü tablo 1833 yılının ilk dört ayında (Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülahir) Kıbrıs'ın Tuzla kazasında tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu miktarını içermektedir. Tahsil edilen miktarın değerinin "kuruş mu", "para mı" olduğu belirtilmemiştir. Erdoğan ikinci⁴⁴ makalesinde ise muhtesible ilgili aynı bilgileri tekrarladıktan sonra esnaftan toplanan vergi miktarlarına değinmeden "Liste 1: 1833 yılında Kıbrıs'ın Tuzla kazasında faal esnaf grupları", "Liste 2: 1835 yılında Lefkoşa ve çevresindeki esnaf grupları", "Liste 3: Kıbrıs'tan ihraç edilen emtia" ve "Liste 4: Kıbrıs'a ithal edilen emtia" başlıklarıyla 4 liste yayımlamıştır. Aslında ikinci makalede verilen bilgiler önceki makalede yayımlanan tabloların farklı bir sunumundan ibarettir. Erdoğan bir başka makalesinde⁴⁵ ise çalışmasının ekinde "1835 tarihli bir listeye göre Kıbrıs'ta esnaf ve zanaat-kârlar" başlığı altında esnaf gruplarının isimlerini içeren bir liste yayımlamıştır. Söz konusu liste araştırmacının bahsedilen önceki yayınlarına

⁴¹ Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezaretî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII, (1987), ss.481-520; Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâbı Muhasebeleri (1826-1838)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII, (1997), s.50-144.

⁴² Sarıcaoğlu, a.g.e., s.179.

⁴³ Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesiblik", *Kıbrıs Mektubu*, c.9/sy. 7, (1996), s.37-39

⁴⁴ Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesib", *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009, s.141-148.

⁴⁵ Mehmet Akif Erdoğan, "XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kıbrıs'ında Osmanlı Memurları ve Venedik Menfaati", *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009, s.115-132.

dayanmaktadır. Dinç “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)” başlıklı doktora çalışmasında konuya kısaca değinmiş ve “1253 (1837-38) Yılı Son Dört Ayında Kıbrıs İhtisâb Vergisi”ni tablo olarak yayınlamıştır⁴⁶. Çoruh doktora çalışmasında konuya değinmekle birlikte “*ihtisâb vergisi (diğer adıyla rûsûm-ı cihadiyye) de aynı ordunun masraflarının karşılanması maksadıyla, yeni bir nizamname hazırlanarak ihtisâb nezaretine aktarıldı*”, “*Bu nizamnamenin Kıbrıs’ta uygulanması sonucunda Şubat-Mart 1828 (Şaban-Ramazan 1243) tarihi itibarıyla Lefkoşa ve Tuzla iskelesinden ihtisâb geliri olarak elde edilen 158098 kuruş Mansure Hazinesine aktarıldı*” ve “*Kıbrıs ise Mansure Hazinesine rapıt edilmmişti*” gibi eksik ve yanlış bilgiler vermektedir⁴⁷. Daha önceki bir çalışmamızda⁴⁸ konu ele alınmış ise de yeni elde edilen bilgi ve belgeler konuyu yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu nedenlerle bu çalışmada 1826 düzenlemesinden sonra “*İhtisâb Rûsûmu*”nun Kıbrıs’ta nasıl uygulandığı, ne kadar vergi tahsil edildiği, toplanan verginin hangi hazineye gönderildiği ve o yıllarda Kıbrıs’ta hangi esnaf gruplarının mevcut olduğu gibi sorulara Kıbrıs (Lefkoşa) Şer’iye Sicilleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Maliyeden Müdevver Defterler içerisinde bulunan 19.450 numaralı defterdeki Kıbrıs ile ilgili kayıtlar ile KKTC Vakıflar Arşivi’nde bulunan ve daha önce yayımlanmamış “*Rûsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2*” başlıklı belge kullanılarak cevap verilecektir.

1. Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığını bildiren 21 Haziran 1826 tarihli fermanın Kıbrıs’a ulaşmasından sonra Kıbrıs’ta da Yeniçeriler ve Yeniçerilik tarihe karışmıştır⁴⁹. Kıbrıs’ta Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması iki soruna neden olmuştur. Bu sorunlardan birincisi, Kıbrıs’ta bulunan yabancı konsoloslukları koruyan ve “yasakçı” adıyla istihdam edilen Yeniçerilerin görevlerini kimin yapacağı konusudur. Bu sorun Sadrazam Mehmet Selim Paşa’nın 29 Haziran 1826 tarihli mektubuyla çözümlenmiştir. Mektuba göre, Yeniçerilik kaldırıldığından “yasakçılık” da kaldırılmıştır. Yabancı konsoloslar veya vekilleri Osmanlı Devleti’nin “misa-

⁴⁶ Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2010, s.303-303.

⁴⁷ Haydar Çoruh, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs’ın İdarî, İktisadî ve İhtisâbî Yapısı (1808-1839)*, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s.175-176.

⁴⁸ Mehmet Demiryürek, *Kıbrıs Esnaf Teşkilatı 1750-1850*, KTSZO Yayını, Lefkoşa 2011, s.193-276.

⁴⁹ Kıbrıs Şer’iye Sicilleri (bundan sonra KŞS), No:31, s. 30.

firleri” olduğundan yanlarına Osmanlı Devleti tarafından Yeniçerilerden bazı kimseler tayin edilerek onların güvenlikleri sağlanmıştı. Yeniçerilik kaldırıldığına göre “yasakçılık” da kaldırılmıştır. Bundan sonra yabancı konsolosların güvenliklerini sağlamak üzere “*her birerlerine lüzûmu miktar adam tayin ve oraya buraya gidecek olanların yanlarına dahi iktiza eder ise*” Kıbrıs Muhassılı tarafından “*kendi tatarlarından*” görevliler tayin edilerek yabancı konsolosların güvenliği sağlanacaktı⁵⁰.

Kıbrıs'ta Yeniçeriliğin kaldırılmasının ortaya çıkardığı ikinci sorun ise, Kıbrıs Yeniçerileri tarafından Yeniçeri zabıtları için “*avâid*” ve “*serdarlık câizesi*” adıyla toplanması alışkanlık haline gelmiş olan toplam 7.500 kuruşluk gelirin durumunun ne olacağı meselesidir. Söz konusu para Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra da toplanmış ve Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı için İstanbul'a gönderilmiştir. Merkezî hükûmet bu paranın ne için toplanmış olduğunu sormuştur. Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi verdiği cevapta söz konusu paranın 2.300 kuruşunun “*iskelelerde bazı eşya ve müskirattan*,” 3.000 kuruşunun “*avâid nâmıyla nefis-i Lefkoşa esnafından*,” kalan 2.200 kuruşunun ise “*serdarlık câizesi olarak*” Kıbrıs'ta bulunan bazı yerlerden tahsil olunageldiğini bildirmiştir. Bunun üzerine “*iskelelerde bazı eşya ve müskirattan*” alınan 2.300 kuruşun alınmaya devam edilmesine, tahsil edilen paranın “*Tersâne-i Amire Hazinesi*”ne gönderilmesine ve geri kalan miktarın ise affına dair padişah emri çıkarılmıştır. Böylece Lefkoşa esnafı Kıbrıs Yeniçerileri için ödemekte olduğu yıllık 3.000 kuruşluk bir yükten kurtulmuştur⁵¹.

2. İhtisâb Rüsûmu için Kıbrıs'a Gelen Emr-i Şerif

Yeni İhtisâb Rüsûmu için Kıbrıs'a gönderilen emr-i şerif evâhir-i Safer 1243 (20-29 Safer 1243=12-21 Eylül 1827) tarihini taşımaktadır. Kıbrıs naibi ve Kıbrıs Muhassılı'na hitaben yazılan emr-i şerife göre, Hz. Ömer zamanından beri “*nizâmât-ı dahiliyyenin mebd'î ve mebnâsî*” olan kanun-ı ihtisâb, bir süreden beri uygulanmaz olmuş ve bundan dolayı konu yeniden ele alınarak İstanbul, İzmir ve Edirne ile bazı başka yerlerin “*ih-tisâbları hüsn-i sûret ve nizâm-ı kavîye*” bağlanmıştır. “*Mevki'-i ticâret ve mecmua'-i ehl-i sûk ve hîrfet olan Kıbrıs cezâiresinde dahi*” bu yeni usûlün uygulanmasına karar verilmiştir. Bu usûl ile “*emr-i ma'rûf ve nehy-i ani'l münker ahkâmı*” uygulanacak, “*erbâb-ı san'at ve sâniyi'in nizâm ve intizâmılarına*” zarar gelmeyecek ve her sınıf

⁵⁰ KŞS, No:31, s. 29.

⁵¹ KŞS, No:32, s. 30.

kendi işleriyle meşgul olup Allah'ın kullarının rahatının artması şartı yerine getirilmiş olacaktır. Bu amaçla Osmanlı Devleti tarafından “*dîrâ-yetkâr ve mücerreb-ül etvâr birinin memûr ve tayin kılınması*” gerekmektedir. Tayin edilecek memurun masrafları ile birlikte “*vâfir gazâ vü cihâd niyyet-i hayriyesiy-le tertîb ve tahrîr ve bir taraftan tevîr ve teksîr olunmakta olan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye*”nin masraflarının karşılanması için fakirlere yük olmayacak şekilde “*ehli ticâret ve erbâb-ı hirefin derece-i hâl ve keyfiyetlerine göre emsâline tatbikan bir miktar resm-i ihtisâb tanzim olunması*” kararlaştırılmıştır. Bu verginin Kıbrıs'ta “*ne makâle nesnelere vaz' ve tahsis olunmak lazım gelir ise*” mahkeme ve esnaf kethüdaları aracılığıyla araştırılması; bir defterinin tanzim edilerek düzeltilmesi ve onaylanması amacıyla İstanbul'a gönderilmesi; bu konuda irâde-i seniyye hâsıl olduktan sonra da uygulamaya geçilmesi kararlaştırılmıştır. Şu andaki Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhî Efendi'nin, muhassıllık hizmetindeki güzel hizmetlerinden dolayı, ihtisâb memuru (muhtesiblik) görevini de yapması kararlaştırılmış ve bu görev “*emaneten*” kendisine verilmiştir. Bu nedenle Muhassıl Ali Ruhi Efendi ihtisâb görevi nedeniyle bu fermanı uygulamaya koyacak ve gereğini yapacaktır⁵².

12-21 Eylül 1827 tarihli emr-i şerif Ekim ayı içinde Kıbrıs'a ulaşmıştır. İhtisâb emrini getiren devlet tatarına bu hizmetinin karşılığı olarak Kıbrıs Hazinesinden, Ekim-Kasım 1827 bütçesinden, 1.750 kuruş ödenmiştir. Emir Lefkoşa'ya ulaştıktan sonra “Mühürdar Efendi, Salim Efendi ve Rüştü Efendi” lerle Tuzla (Larnaka) ve Leymosun'a gönderilmiş ve adı geçenlere masraf olarak 1.150 kuruş ödenmiştir⁵³.

Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi aynı zamanda Kıbrıs Muhtesibi sıfatıyla hemen harekete geçerek emrin belirttiği şekilde çalışmalara başlamış ve İhtisâb Rüsûmu ödeyecek olan Kıbrıs esnafını kayda geçirtmiştir. Hazırlandıktan sonra İstanbul'a gönderilerek onay alınan esnaf listesi Kıbrıs'ın Lefkoşa, Tuzla, İskele ve Leymosun kasabalarında hangi esnaf gruplarının bulunduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. İstanbul'dan onay alındıktan sonra söz konusu listeler 20 Kasım 1827 tarihinde KŞS'ye kaydedilmiştir⁵⁴. Ancak 19.450 numaralı MAD'daki Şubat 1828 tarihli bir kayıt ile KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 yılına ait kayıtlar bu listelerin sonradan tadil edildiğini ve güncelleştirildiğini göstermektedir.

⁵² KŞS, No:33, s. 17.

⁵³ Kıbrıs Masraf Defteri (KMD), s.77.

⁵⁴ KŞS, No:33, s.36.

3. İhtisâb Rüsûmu Ödeyecek Lefkoşa Esnafı ve Vergi Miktarı

İhtisâb Rüsûmu'ndaki yeni düzenleme ile alınacak "yeni ihtisâb vergisi, tüccar ve zanaatkârlar dahil şehir ve kasabalarda faaliyette bulunan bütün iş kollarını kapsayan ve kentten kente esnafın gücüne göre değişen oranlarla ilgililerce saptanıp toplanan bir vergidir (...) Anadolu'da bütün kent merkezlerinde mevcut esnaf gruplarının ödeyecekleri" yeni İhtisâb Rüsûmu "günlük" idi. Bazı yerleşim yerlerindeki listelerde (örneğin Bursa ve Tokat'ta) esnaf Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrılmış, bazı yerlerde ise (örneğin Ankara'da) bu ayrım yapılmamıştır⁵⁵.

İmparatorluk genelinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da İhtisâb Rüsûmu tahsiline, özellikle ilk yıllarda çok önem verildiği anlaşılmaktadır. Kayıtlar oldukça düzenli ve ayrıntılıdır. Fakat yıllar geçtikçe bu düzen ve ayrıntı ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte söz konusu verginin tahsiline genelde özen gösterildiği söylenebilir. Hatta ölen bazı kimselerin terekelerinde bulunan mallardan bile ihtisâb vergisi tahsil olunduğu görülmektedir. Örneğin 1839 yılında ölen Leymosun Zabiti İbrahim Ağa bin Halil'in terekesi kayda geçirilirken "zıkr olunan ikiyüz elli top bezler için cânib-i mîriye verilen ihtisâbiyye" nin 250 kuruş, "zıkr olunan demirlerin kezâlik ihtisâbiyyeleri" nin ise 233 kuruş olduğu kayıtlara geçirilmiştir. Yine aynı yıl ölen Çulha Hacı Ali bin Yahya'nın terekesinde de "müteveffâ-yı merkâmın Âsitané'den getirdiği eşyâ-yı emtia-i mezkûrenin ihtisâbiyyesi" olarak 84 kuruşun tahsil olunduğu belirtilmiştir⁵⁶.

20 Kasım 1827 tarihli olan ve KŞS'ne kaydedilen listeye göre Kıbrıs'ta İhtisâb Rüsûmu ödeyecek esnaf, herhalde zenginliklerine göre, bazen üç, bazen de iki gruba ayrılmış ve her birinin ödeyeceği vergi ayrı ayrı tesbit edilmiştir. Örneğin Lefkoşa listesine göre, Bakkal esnafının her biri günlük "dörder, üçer ve ikişer para" İhtisâb Rüsûmu ödeyecekti. Yine reaya çizmecilerinin her biri günlük "sekizer, dörder para" ödeyeceklerdi⁵⁷. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 19.450 numaralı Maliye'den Müdevver Defter'deki Şevvâl 1243'ü (1-29 Şevvâl 1243=17 Şubat-16 Mart 1828) kapsayan listede Bakkal esnafı dört gruba ayrılmıştır. Bu dört grubun her biri günlük "altışar, dörder, üçer ve ikişer para" İhtisâb Rüsûmu ödemiştir. Aynı defterde İhtisâb Rüsûmu ödeyecek Reaya çizmecileri esnafı ise üç gruba ayrılmış olup her birinden günlük "sekizer, altışar ve dörder para" vergi tahsil edilmiştir⁵⁸. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bu

⁵⁵ Çadırcı, a.g.e., s. 132-133).

⁵⁶ KŞS, No:36, s. 144, 39.

⁵⁷ KŞS, No:33, s. 36.

⁵⁸ BOA. MAD.d., No:19450, s. 17.

lunan ve 1833 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını kapsayan İhtisâb Rûsûmu kayıtları ise Bakkal esnafının 1828'de olduğu gibi dört grup olarak ve aynı oranda vergilerini ödediklerini göstermektedir. Fakat 1833 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını kapsayan listede Reaya çizmecileri esnafı beş gruba ayrılmış ve her birinden günlük "*seki-zer, altışar, dörder, üçer ve ikişer para*" İhtisâb Rûsûmu tahsil edilmiştir⁵⁹. İhtisâb Rûsûmu günlük olarak tahsil edilmekle birlikte Lefkoşa kazasının Flasu köyünde bulunan değirmenlerden alınacak verginin aylık olarak tahsil edileceği "*beher mâh alınacak 15 kuruş*" (600 para) denilerek; Kıbrıs kazalarında bulunan ve çalışan değirmenlerin her birinden de yine aylık olarak 1,5 kuruş alınacağı "*beher mâh alınacak 1,5 kuruş*" (60 para) denilerek ve Lapta köyünde bulunan değirmenden de ayda 12,5 kuruş alınacağı "*beher mâh alınacak 12,5 kuruş*" (500 para) ifadeleriyle ayrıca belirtilmiştir. Lefkoşa'ya bağlı Değirmenlik'te bulunan değirmenlerden ise her ay 110,5 guruş tahsil edilecekti⁶⁰. MAD'daki 1828 tarihli listeden adı geçen yerlerdeki değirmenlerden 1827 tarihli liste doğrultusunda İhtisâb Rûsûmu tahsil edildiği anlaşılmaktadır⁶¹. 1833 yılına ait listede ise sadece Değirmenlik'teki değirmenlerden bahsedilmekte ve aylık 4844 para (121 kuruş, 4 para)⁶² İhtisâb Rûsûmu tahsil edildiği belirtilmektedir. Söz konusu miktar 1827'de ve 1828'de 4.420 para (110,5 kuruş)⁶³, 1833'te 4.844 para (121 kuruş, 4 para) ve 1835'te 3.920 para (98 kuruş) olmuştur.

1827 ve 1828 tarihli listelerde "Attâr ve Çerçi esnafı" birlikte tek grup ve üç sınıf olarak yazılmıştır. Bu üç sınıf günlük "*seki-zer, altışar ve dörder para*" vergi ödemiştir⁶⁴. Ancak 1833 yılına ait listelerde bu iki esnaf ayrılmış ve sadece "Attâr" esnafını ödediği vergi kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre "Attâr" esnafı beş gruba ayrılmış ve her birinden günlük "*seki-zer, altışar, dörder, üçer ve ikişer para*" vergi tahsil edilmiştir. Önce üç, daha sonra beş gruba ayrılan esnaftan birisi de demircilerdir. 1827 ve 1828 tarihli listelerde Demirci esnafı üç gruba ayrılmış ve her biri günlük "*seki-*

⁵⁹ KKTC Vakıflar Arşivi, "Rûsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2" adlı tasnifsiz belge.

⁶⁰ KŞS, No:33, s. 37. MAD'daki listede de Flasu köyü değirmenleriyle Değirmenlik ve Lapta değirmenlerinden tahsil edilen aylık İhtisâb Rûsûmu KŞS'de bulunan 1827 tarihli listede belirtilen miktardadır.

⁶¹ BOA, MAD.d. No:19450, s.19.

⁶² 1 kuruş 40 para hesabıyla.

⁶³ KŞS, No:33, s.36; MAD.d. No:19450, s.20; KKTC Vakıflar Arşivi "Rûsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2".

⁶⁴ KŞS, No:33, s.36; MAD.d. No:19450, s.20.

zer, altışar ve dörder para” vergi ödemiştir⁶⁵. Ancak 1833 yılına ait listelerde Demirci esnafı beş gruba ayrılmış ve her birinden günlük “*sekizer, altışar, dörder, üçer ve ikişer para*” vergi alınmıştır⁶⁶.

20 Kasım 1827 tarihli olan ve KŞS’ne kaydedilen listeye göre köylerden Lefkoşa’ya veya kasabalara gelen ve reayaya satılan şarabın 2 okkasından 1 para, rakının 1 okkasından 1 para, ziftin 2 okkasından 1 para, odunun 1 kantarından 3 para, kirışin tanesinden 10 para ve Kıbrıs’tan İskenderiye’ye giden lata ve merteğin de tanesinden birer para İhtisâb Rüsûmu alınması kararlaştırılmıştır. Kıbrıs dışına çıkan deveden 10 kuruş, katırdan 5 kuruş, beygirden 3 kuruş ve merkepten 2.5 kuruş vergi alınacaktı. Keçi derisinin her birinden 2 para, kuzu derisinin her birinden ise 1 para İhtisâb Rüsûmu alınacaktı. Kıbrıs’a gelip gidenler de vergiye tabiydi. Gelip giden herkes gümrüklerde kişi başına onar para İhtisâb Rüsûmu ödeyecekti.

Lefkoşa Şer’iye Sicillerinde kayıtlı 1827 tarihli liste incelendiği zaman, Lefkoşa’da Basmacılar, Perdahtçılar (Cilâcılar), Çizmeciler, Bakkallar, Keresteciler, Kürkçüler, Pabuççular, Yemeniciler, Saraçlar, Terziler, Abacılar, Attârlar, Çerçiler, Balmumcular, Kazzazlar, Yorgancılar, Tüccarlar, Kordalyacılar, Berberler, Hamamcılar, Tüfenkçiler, Dökmeçiler, Saatçiler, Kalaycılar, Kazancılar, Nalbantlar, Çilingirler, Çıkrıkçılar, Demirciler, Arabacılar, Sandıkçılar, Bıçakçılar, Kuyumcular, Boyacılar, Tavacılar, Kebapçılar, Helvacılar, Debbâğlar, Kasaplar, Palancılar, Keçeciler, Duhan (Tütün) Kıyıcılar, Ekmekçiler, Kirışçiler, Bardakçılar, Sebzeçiler, Yoğurtçular, Oturakçılar, Bennâlar (Yapıcılar), Neccârlar (Marangozlar), Alçı ihrak ediciler (Alçı yakıcılar), Çulhalar, Çuvalcılar, Muýtâblar (Kılıcılar), Kasarcılar (Pamuğu parlatanlar, merserize edenler) ve Basma Câbircilerinden oluşan (yağhaneler, sebze bahçeleri, kahvehaneler, Tahmisci ve Enfiyeci dükkânı hariç) 57 iş kolunun mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca sayısı belirtilmemekle birlikte Yağhaneler, Sebze bahçeleri, kahvehaneler ile Tahmisci ve Enfiyeci dükkanları da vergiye dahil edilmiştir. Yine Büyük Han, Kumarcılar Hanı, Basmacılar Hanı, Çulhalar Hanı ve Mertek Pazarı Hanı adlı 5 han da bu vergiyi ödeyecekti. Listeye bunlar da eklenirse (yağcı, sebze bahçeci, kahveci, tahmisci, enfiyeci ve hançılar) esnaf sayısı 63’e çıkmaktadır. İbsemolof köyündeki Debbâğların⁶⁷ ödeyeceği vergi de ayrıca tespit edilmiştir⁶⁸.

⁶⁵ KŞS, No:33, s.36; MAD.d. No:19450, s.20.

⁶⁶ KKTC Vakıflar Arşivi “*Rüsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2*”.

⁶⁷ Bu köydeki debbâğlar gayrimüslimdi. Bkz. KŞS, No:28, s. 209.

⁶⁸ KŞS, No:33, s. 36-37.

Lefkoşa Şer'îye Sicillerinde kayıtlı 1827 tarihli listelerde ilgili iş kolundaki esnaf sayısı ile müslim-gayrimüslim sayısının belirtilmemesi söz konusu listelerin eksik yanlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler arasında bulunan 19.450 numaralı defterdeki kayıtlar her iş kolundaki esnaf sayısını belirtmesi açısından son derece önemlidir ve oldukça ayrıntılıdır. Bu deftere göre Şubat-Mart 1828'de Lefkoşa'da bulunan (5 hancı, 31 sebze bahçeci, 23 kahvehane hariç) 59 iş koluna ait esnaf sayısı toplam 850 kişidir⁶⁹. (5 Hancı, 31 Sebze bahçeci ve 23 Kahvehane) ile iş kolu sayısı 62'ye, esnaf sayısı ise 908'e ulaşmaktadır. KKTC Vakıflar İdaresi Arşivi'nde bulunan 1833 yılına ait "*Rûsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2*" adlı dosya içinde bulunan üç kayıttan ikisinde de Lefkoşa'daki esnaf sayısı belirtilmiştir. Buna göre 1833 yılının Haziran-Temmuz aylarında Lefkoşa'daki iş kolu sayısı 58, esnaf sayısı ise (29 Sebze bahçeci, 5 hancı ve 24 kahvehane hariç) 815 kişidir. Sebze bahçeci, hancı ve kahvehanecilerle iş kolu sayısı 61'e, esnaf sayısı ise 873'e çıkmaktadır. 1833 yılının Temmuz-Ağustos aylarında ise (29 sebze bahçeci, 5 hancı ve 24 kahvehane hariç) iş kolu sayısı 58, esnaf sayısı 793 kişidir. Sebze bahçeci, hancı ve kahvehanecilerle iş kolu sayısı 61'e, esnaf sayısı ise 851'e çıkmaktadır. 1828 ve 1833 yıllarında Lefkoşa'da mevcut iş kolları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere 1833 yılı ortalarında, üç ay içinde, İhtisâb Rûsûmu ödeyen esnaf sayısı değişmiştir. Bu bir anlamda 1828-1838 yılları arasındaki dönemde ay ay tesbit edilebilen İhtisâb Rûsûmu'ndaki iniş ve çıkışların sebeplerinden biri olmalıdır.

Tablo 1. Lefkoşa'daki iş kolu ve bu iş kollarındaki esnaf sayısı

İş kolunun adı	Esnaf Sayısı (Şubat-Mart) (1828)	Esnaf Sayısı (Haziran- Temmuz) (1833)	Esnaf Sayısı (Temmuz- Ağustos) (1833)
1.Basmacılar	40	50	50
2.Perdahtçılar	5	5	5
3.Reaya çizmecileri	54	54	54
4.Bakkallar	79	85	81
5.Keresteciler	4	6	6

⁶⁹ BOA, MAD.d. No:19450, s.17-20.

6.Yağcı (Yağ değirmeni)	5	6	6
7.Kürkçüler	6	3	3
8.Pabuççular	41	37	35
9.Yemeniciler	14	15	15
10.Saraçlar	2	1	1
11.Terziler	53	42	39
12.Abacılar	8	3	3
13.Attârlar ve Çerçiler	66	(Attârlar) 88	(Attârlar) 84
14.Balmumcular	5	6	6
15.Kazzazlar	13	15	15
16.Tüccarlar	18	13	13
17.Kordolyacılar	11	17	15
18.Berberler	31	32	31
19.Hamamcılar	6	6	6
20.Tüfenkçiler	2	3	4
21.Dökmeciler	3	3	3
22.Saatçiler	3	2	2
23.Kalaycılar	8	5	5
24.Kazancılar	5	4	4
25.Nalbantlar	11	9	9
26.Çilingirler	5	2	2
27.Çıkırıkçılar	5	6	6
28.Demirciler	18	14	14
29.Arabacılar	4	5	5
30.Sandıkçılar	4	2	2
31.Bıçakçılar	3	6	6
32.Kuyumcular	24	18	17
33.Mavi Boyacılar	9	9	9

34.Kırmızı Boyacılar	11	13	13
35.Tavacılar, Kebapçılar, Helvacılar	20	(Tavacı) 21	(Tavacı) 15
36.Debbâğlar	59	48	46
37.Kasaplar	8	5	5
38.Palancılar	10	9	9
39.Keçeciler	4	7	7
40.Duhan Kıyıcılar	23	20	19
41.Ekmekçiler	5	2	2
42.Kirişçiler	10	12	12
43.Bardakçılar	2	1	1
44.Sebzeciler	3	5	5
45.Yoğurtçular	9	7	5
46.Oturakçılar	8	6	6
47.Neccârlar	27	(Neccâr ve Benna) 7	(Neccâr ve Benna) 7
48.Alçı ihrâkçılar	4	4	4
49.Bennâlar	31	(Neccâr ve Benna) 7	(Neccâr ve Benna) 7
50.İbsemolof Debbağları	21	24	24
51.Çulhalar	13	16	18
52.Değirmenlik Çulhaları	31	48	48
53.Çuvalcılar	5	5	5
54.Muytâblar (Mutaflar)	5	7	7
55.Kassarlar	5	4	2
56.Basma câbircileri	5	4	4
57.İbrişimciler	-	3	3
58.Yorgancılar	-	8	8
59.Tahmisciler	1	1	1
60.Enfiyeci	1	1	1

Lefkoşa Şer'îye Sicilindeki 1827 tarihli listede bulunan "Mertek Hanı" 1828 tarihli MAD'daki listede yoktur. Buna karşılık MAD'daki listede yer alan "Kavas Mustafa Hanı" da Lefkoşa Şer'îye Sicilindeki listede yoktur⁷⁰. 1828 tarihli MAD'daki liste Lefkoşa'daki hanlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermekte olup aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 2. Lefkoşa hanları (Şubat-Mart 1828)

Hanın Adı	Oda Sayısı	Ödeyeceği Vergi (Aylık ⁷¹ /Para)
Hân-ı Kebîr (Büyük Han)	70 (30 zemin katta, 40 üst katta)	2400
Kumarcı Hanı	56 (28 zemin katta, 28 üst katta)	450
Çulhalar Hanı	16 (tek katlı olup zemin katta)	300
Kavas Mustafa Hanı	14 (tek katlı olup zemin katta)	240
Basmacılar Hanı	23 (12 zemin katta, 11 üst katta)	450

Tablo 3. Kıbrıs'taki değirmenler ve ödeyecekleri İhtisâb Vergisi (Şubat-Mart 1828)

Değirmenin Yeri	Sayısı	Vergi Miktarı (Aylık/para) ⁷²
Değirmenlik	26	4420
Lapta köyü	17	500
Flasu köyü	3	600
Lefke kazası	24	1440
Baf kazası	30	1800
Hırsofu kazası	19	1100

1827 ve 1828 yıllarına ait olan gerek Lefkoşa ve gerekse Tuzla ve İskele kasabalarında tahsil edilen İhtisâb Rüzûmu listeleri incelendiği zaman "tüccarların" da İhtisab Rüsûmu ödemekle mükellef tutuldukları

⁷⁰ Belki de aynı han iki farklı adla anılıyordu. Çünkü Kavas Mustafa Hanı da Mertek Pazarı Hanı gibi günde 8 para İhtisâb Vergisi ödeyecekti.

⁷¹ Her ay ayırım yapılmaksızın 30 gün olarak kabul edilmiştir.

⁷² Kıbrıs Şer'îye Sicilindeki listede Lefke ve Hırsofu kazaları yoktur. Sadece "Kıbrıs'ın kazalarında bulunan ve işleyen değirmenlerden her ay 1,5 kuruş" alınacağı yazılmıştır. MAD'daki kayıta Lefke ve Hırsofu kazalarındaki değirmenler de yazılmıştır. Vergi miktarı ayındır.

rı görülmektedir. Lefkoşa'da bulunan durumu iyi olan tüccarlar günde 8 para; Larnaka ve Tuzla kasabalarındaki tüccarlar ise durumlarına göre onar, yedişer ve beşer para İhtisâb Rüsûmu ödemişlerdir⁷³. 1828 yılında Lefkoşa'da İhtisâb Rüsûmu ödeyen 18 tüccar vardı⁷⁴. 1833 yılında ise bu sayı 13'e düşmüştür⁷⁵. Buradaki "tüccar" kavramı açık değildir. İhtisâb vergisi ödeyen tüccarlar o dönemlerde var olan "Avrupa Tüccarı/Beratlı Tüccar, Hayriye Tüccarı" mıdır? Yoksa yerel tüccarlar mıdır? belli değildir. 1828 yılında Larnaka'da İhtisâb Rüsûmu ödeyen 32 tüccar vardı. Larnaka'daki tüccarlar 3 gruba ayrılarak vergilendirilmiştir. Buna göre, günlük olarak, birinci gruptakiler (8 tüccar) 10'ar para, ikinci gruptakiler (9 tüccar) 7'şer para, üçüncü gruptakiler de (15 tüccar) 5'er para vergi ödemiştir⁷⁶.

MAD'daki 1928 tarihli kayıt, Lefkoşa dışında Tuzla (Larnaka) ve İskele ile Leymosunda bulunan hanlar ile ilgili de ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre, Tuzla ve İskele bölgesinde 14 odalı 1 adet "Hân-ı Kebîr" (Büyük Han) ile 8 odalı yine 1 adet "Hân-ı Sagîr" (Küçük Han) bulunmaktaydı. Han-ı Kebîr günde 15 para, Han-ı Sagîr ise günde 8 para İhtisâb vergisi ödemiştir. Leymosun'da ise 10 odalı bir han vardı ve günde 4 para vergi ödemiştir⁷⁷.

Tablo 4. İhtisâb Rüsûmu ödeyecek Lefkoşa esnafı ve vergi miktarı⁷⁸

(Kasım 1827)

Basmacı esnafının her birinden aluşar, dörder, üçer para	Basmacı esnafının perdahtçılarının her birinden üçer para	Reâyâ çizmecileri esnafının her birinden sekizer, dörder para ⁷⁹	Bakkalların her birinden dörder, üçer, ikişer para ⁸⁰
--	---	---	--

⁷³ KŞS, No:33, s.36; MAD.d. No:19450, s.20.

⁷⁴ MAD.d. No:19450, s.18.

⁷⁵ KKTC Vakıflar Arşivi "Rüsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2".

⁷⁶ MAD.d., No:19450, s.20

⁷⁷ MAD.d., No:19450, s.21.

⁷⁸ KŞS'deki 1827 tarihli kayıt dikkate alınmıştır. Bununla birlikte 1828 tarihli MAD'daki kayıt ile 1833 tarihli KKTC Vakıf İdaresi Arşivi'ndeki kayıtlarla karşılaştırılmış ve farklılıklar dipnotta belirtilmiştir. Eğer herhangi bir esnaf grubuyla ilgili bir açıklama verilmemişse, bu 1827, 1828 ve 1833 tarihli kayıtların aynı olduğu anlamına gelmektedir. Aksi belirtilmediği sürece, tahsil edilen para miktarı "günlük"tür.

⁷⁹ MAD'daki 1828 tarihli listede "reaya çizmecileri" esnafı 3 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (16 nefer) 8 para, sınıf-ı sâni (2 nefer) 6 para, sınıf-ı sâlis (36 nefer) 4 para" vergi ödemiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 yılına ait iki kayıta ise Lefkoşa'daki reaya çizmecileri" beş gruba ayrılmıştır. Buna göre "Sınıf-ı evvel (7 nefer) 8 para, sınıf-ı sâni (2 nefer) 6 para, sınıf-ı sâlis (19 nefer) 4 para, sınıf-ı râbi (22 nefer) 3 para, sınıf-ı hâmis (4 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

Keresteci esnafının her birinden altışar, üçer para	Yağhanelerin her birinden beşer para ⁸¹	Kürkçü esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para ⁸²	Pabuççu esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para
Yemenici esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para	Saraç esnafının her birinden dörder, ikişer para ⁸³	Terzi esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para	Abacı esnafının her birinden eşit olarak ikişer para ⁸⁴
Attâr ve çerçi esnafının her birinden sekizer, altışar, dörder para ⁸⁵	Balmumculardan altışar, dörder para	Kazzaz esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para	Yorgancuların her birinden eşit olarak ikişer para ⁸⁶
Tüccarlardan iyi durumda olanlardan sekizer para	Kordalyacıardan her birinden dörder, üçer para ⁸⁷	Berber esnafının her birinden dörder, üçer, ikişer para	Hamamcuların her birinden altışar, dörder, üçer para

⁸⁰ MAD'daki 1828 tarihli listede "esnâf-ı bakkalân" 4 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (5 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (17 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (30 nefer) 3 para, sınıf-ı râbi' (27 nefer) 2 para" vergi ödemiştir. Bakkallar KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 yılına ait listelerde de dört gruptur ve sınıf-ı evvel (5 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (11 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (17 nefer) 3 para, sınıf-ı râbi' (47 nefer) 2 para vergi ödemiştir.

⁸¹ MAD'daki 1828 tarihli kayıta "yağcı, cemân 5 adet, ales-s-seviye rüsûm vaz' olunmağ-la, yevmiye 5 para" yazmaktadır. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 yılına ait iki kayıta "Yağ Değirmenleri" iki sınıfa ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (3 nefer) 5 para, sınıf-ı sâni (3 nefer) 3 para" vergi ödemiştir.

⁸² MAD'daki 1828 tarihli listede "esnâf-ı kürkçüyân" 2 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel 3 para, sınıf-ı sâni 2 para" vergi vermiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde de durum aynıdır.

⁸³ Saraç esnafı MAD'daki 1828 tarihli kayıta da iki gruptur. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde tek grup olarak gösterilmiştir. Buna göre "saraç esnafı (1 nefer) 4 para" vergi ödemiştir.

⁸⁴ MAD'daki 1828 tarihli listede "esnâf-ı abacıyân" tek gruptur ve her birinin günlük 4'er para vergi ödediği belirtilmiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde de durum aynıdır.

⁸⁵ MAD'daki 1828 tarihli kayıta da durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli kayıtlarda çerçi esnafı gruptan çıkarılmış olup sadece attârlardan bahsedilmektedir. Buna göre attâr esnafı beş gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (7 nefer) 8 para, sınıf-ı sâni (4 nefer) 6 para, sınıf-ı sâlis (45 nefer) 4 para, sınıf-ı râbi' (11 nefer) 3 para, sınıf-ı hâmis (21 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁸⁶ Bu esnaf grubu MAD'daki listede yoktur. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "yorgancı" esnafına yer verilmiştir. Buna göre Lefkoşa'da bulunan 8 yorgancının her biri 2'şer para vergi ödemiştir.

⁸⁷ MAD'daki 1828 tarihli kayıta da durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Kordalyacı esnafı" üç gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (3 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (5 nefer) 3 para, sınıf-ı sâlis (9 nefer) 2 para" vergi vermiştir.

Tüfenkçi esnafından üçer para ⁸⁸	Dökmeci esnafından beşer, dörder, üçer para	Saatçilerin her birinden eşit olarak dörder para	Kalaycılarının iyi durumda olan her birinden dörder para ⁸⁹
Kazancı esnafının her birinden dörder, üçer para ⁹⁰	Nalbant esnafının her birinden dörder, üçer para ⁹¹	Çilingir esnafının her birinden üçer, ikişer para	Çıkrıkçı esnafının her birinden beşer, dörder, üçer para ⁹²
Demirci esnafının her birinden sekizer, altışar, dörder para ⁹³	İyi durumda olan arabacılarından altışar para ⁹⁴	Sandıkçılardan altışar, dörder para ⁹⁵	Bıçakçı esnafından eşit olarak üçer para ⁹⁶

⁸⁸ MAD'daki 1828 tarihli listede de durum aynıdır. Fakat KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Esnâf-ı Tüfenkciyân" iki gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (2 nefer) 3 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁸⁹ MAD'daki 1828 tarihli listede de durum aynıdır. Fakat KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Kalaycı esnafı" iki gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (2 nefer) 3 para, sınıf-ı sâni (3 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹⁰ MAD'daki 1828 tarihli listede "esnâf-ı kazancıyân" 3 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (2 nefer) 5 para, sınıf-ı sâni (2 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (1 nefer) 3 para" vergi ödemiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde de "Kalaycı esnafı" iki gruba ayrılmıştır. Fakat vergi miktarı farklıdır. Buna göre "sınıf-ı evvel (1 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 3 para, sınıf-ı sâlis (2 nefer) 2 para" vergi vermiştir.

⁹¹ MAD'daki 1828 tarihli listede de durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "nalbant esnafı" 3 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (4 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 3 para, sınıf-ı sâlis (4 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹² MAD'daki 1828 tarihli listede "Çıkrıkçı esnafı" 2 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (3 nefer) 5 para, sınıf-ı sâni (2 nefer) 4 para" vergi ödemiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Çıkrıkçı esnafı" 2 gruba ayrılmıştır. Ancak vergi miktarı farklıdır. Buna göre "sınıf-ı evvel (1 nefer) 5 para, sınıf-ı sâni (5 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹³ MAD'daki 1828 tarihli kayıta durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Demirci esnafı" 5 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (2 nefer) 8 para, sınıf-ı sâni (3 nefer) 6 para, sınıf-ı sâlis (6 nefer) 4 para, sınıf-ı râbi (1 nefer) 3 para, sınıf-ı hâmis (2 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹⁴ MAD'daki 1828 tarihli kayıta durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli kayıtlarda "Arabacı esnafı" 2 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (4 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 5 para" vergi ödemiştir.

⁹⁵ MAD'daki 1828 tarihli kayıta durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli kayıtlarda "Sandıkçı esnafı" 2 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (1 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹⁶ MAD'daki 1828 tarihli kayıta durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli kayıtlarda "Bıçakçı esnafı" 2 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (2 nefer) 3 para, sınıf-ı sâni (4 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

Kuyumcu esnafının her birinden dörder, üçer para ⁹⁷	Mavi ve kırmızı boyacların her birinden altışar, dörder, üçer para ⁹⁸	Tavacı ve kebapçı ve helvacı esnaflarından ikişer, birer para ⁹⁹	Debbâğ esnafından altışar, dörder, üçer para ¹⁰⁰
Kasapların her birinden üçer para ¹⁰¹	Sebze bahçelerinden her birinden altışar, üçer, ikişer para ¹⁰²	Palancılardan dörder, ikişer para ¹⁰³	Keçeci esnafından eşit olarak ikişer para
Tütün kıyıcılarının her birinden dörder, üçer, ikişer, para	Büyük Han'dan seksen para ¹⁰⁴	Kumarıcı Hanı ile Basmacılar Hanı'ndan on beşer para ¹⁰⁵	Kahveci ve enfiyeciyi dükkânından yirmişer para ¹⁰⁶

⁹⁷ MAD'daki 1828 tarihli kayıta durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli kayıtlarda "Kuyumcu esnafı" 3 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (8 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (7 nefer) 2 para, sınıf-ı sâlis (3 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

⁹⁸ MAD'daki 1828 tarihli listede "Kırmızı ve Mavi Boyacılar" her biri hendi içinde 3'er gruba ayrılarak ayrı ayrı yazılmıştır. Buna göre Kırmızı Boyacılar "sınıf-ı evvel (4 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (5 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (2 nefer) 3 para", Mavi Boyacılar "sınıf-ı evvel (1 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (7 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (1 nefer) 3 para" vergi ödemiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde ise Kırmızı boyacılar yine 3 gruptur. Vergi oranları da 1828 ile aynıdır. Ancak "Mavi Boyacılar" bu kez 2 gruba ayrılmışlardır. Buna göre "sınıf-ı evvel (6 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (3 nefer) 3 para" vergi ödemiştir. . KKTC Vakıflar Arşivi "*Rüsumat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2*".

⁹⁹ MAD'daki 1828 tarihli listede "tavacı ve kebapçı esnafı ve helvacı esnafı" tek grup olarak yazılmıştır. Her biri günlük 2'er para vergi ödemiştir. 1833 tarihli listelerde ise sadece "Tavacı" esnafından bahsedilmiştir. 21 kişi olduğu belirtilen Tavacı esnafının her biri günlük 2 para vergi ödemiştir.

¹⁰⁰ MAD'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Debbâğ esnafı" 4 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (6 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (15 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (22 nefer) 3 para, sınıf-ı râbi' (5 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

¹⁰¹ MAD'daki 1828 tarihli listede her kasabın günlük "Onar para" vergi verdiği belirtilmiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde ise 5 kasap vardı ve her biri 4 para verdi ödemiştir.

¹⁰² MAD'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Sebze Bahçeleri" 4 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (13 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 4 para, sınıf-ı sâlis (7 nefer) 3 para, sınıf-ı râbi' (8 nefer) 2 para" vergi ödemiştir.

¹⁰³ MAD'daki 1828 tarihli listede "palancı esnafı" 3 gruba ayrılmıştır. "Sınıf-ı evvel (4 nefer) 4 para, sınıf-ı sâni (2 nefer) 3 para, sınıf-ı sâlis (4 nefer) 2 para" vergi ödemiştir. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde durum 1828 ile aynıdır.

¹⁰⁴ KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Büyük Han" ifadesi yoktur.

Çulhalar Hanı'ndan on para ¹⁰⁷	Mertek Pazarı Hanı'ndan sekiz para ¹⁰⁸	Kahvehanelerden beşer, üçer, ikişer para ¹⁰⁹	Ekmekçilerden on beşer para ¹¹⁰
Kirişçilerden ikişer para	Bardakçılardan ikişer para	Sebzecilerden dörder ve ikişer para	Yoğurtçulardan dörder, üçer, ikişer para
Oturakçılardan ikişer para	Yapıcı ve alçı yacıklar ile marangozlarından dörder para ¹¹¹	Lefkoşa'nın Dağ nâhiyesinde İpsemolof köyünde bulunan debbâğ ve esnafından altışar, beşer para ¹¹²	Lefkoşa'daki çulha esnafından üçer, ikişer para

¹⁰⁵ MAD.'daki 1828 tarihli listede Lefkoşa'daki han ayrı ayrı yazılmıştır. Buna göre "Hân-ı Kebir 80 para, Kumarcı Hanı 15 para, Çulhalar Hanı 10 para, Kavas Mustafa Hanı 8 para, Basmacılar Hanı 15 para" vergi ödemıştır. KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listede ise hanlar isim belirtilmeden sınıflara ayrılmıştır. Buna göre " (hân-ı) evvel 80 para, (hân-ı) sâni 15 para, (hân-ı) sâlis 10 para, (hân-ı) râbi' 8 para, (hân-ı) hâmis 2 para"

¹⁰⁶ MAD.'daki 1828 tarihli listede ve KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki 1833 tarihli listelerde "Kahve" (Tahmis) ve "Enfiye" dükkânları ayrı ayrı yazılmışsa da vergi miktarı değişmemiştir.

¹⁰⁷ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Çulhalar Han" ifadesi yoktur.

¹⁰⁸ MAD.'daki 1828 tarihli listede ve KKTC Vakıf Arşivi'ndeki 1833 tarihli listelerde "Mertek Pazarı Hanı" adı yoktur.

¹⁰⁹ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1833 tarihli listelerde "Kahvehaneler" 4 gruba ayrılmıştır. Buna göre birinci gruptakiler (2 kahvehane) beşer para, ikinci gruptakiler (2 kahvehane) dörder para, üçüncü gruptakiler (7 kahvehane) üçer para ve dördüncü gruptakiler (13 kahvehane) ikişer para vergi ödemişlerdir.

¹¹⁰ MAD.'daki 1828 tarihli listede "esnaf-ı ekmekçiyân" 2 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (4 nefer)15 para, sınıf-ı sâni (1 nefer) 10 para" vergi ödemıştır. KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki listelerde ise ekmekçiler 1827 listesindeki gibi tek grup olarak yazılmış ve 15 para vergi ödedikleri kaydedilmiştir.

¹¹¹ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki 1833 tarihli listelerde söz konusu üç esnaf "Necâr (Marangoz) ve Bennâ (Yapıcı)" ve "Alçı ihrâk edici" olarak 2 grup halinde ayrı ayrı yazılmışsa da vergi miktarları değişmemiştir.

¹¹² MAD.'daki 1828 tarihli listede bu köydeki esnaf 3 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (9 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (10 nefer) 5 para, sınıf-ı sâlis (2 nefer) 2 para" vergi vermiştir. Fakat KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki listelerde İbsemolof köyündeki debbâğ esnafı 5 gruba ayrılmıştır. Buna göre "sınıf-ı evvel (3 nefer) 6 para, sınıf-ı sâni (6 nefer) 5 para, sınıf-ı sâlis (2 nefer) 4 para, sınıf-ı râbi' (12 nefer) 3 para, sınıf-ı hâmis (1 nefer) 2 para" vergi ödemıştır.

Değirmenlik mahallelerinde bulunan çulha esnafından ikişer para	Çuvalcı ve müytab ve kassarıcı esnaflarından ikişer para ¹¹³	İyi durumdaki Basma câbircisi üçer para	Değirmenlik'te bulunan değirmenlerden her ay 110,5 guruş ¹¹⁴
Labta köyünde bulunan değirmenlerden her ay 12,5 guruş ¹¹⁵	Kıbrıs'tan ihraç olunan deveden 10 guruş ¹¹⁶	Kıbrıs'tan ihraç olunan katurdan 5 guruş ¹¹⁷	Kıbrıs'tan ihraç olunan beygirden 3 guruş ¹¹⁸
Kıbrıs'tan ihraç olunan merkebden 2,5 guruş ¹¹⁹	Kıbrıs'tan ihraç olunan keçi derisinin beherinden iki para ¹²⁰	Kıbrıs'tan ihraç olunan kuzu derisinin beherinden bir para ¹²¹	Kıbrıs'a gelip gidenlerin her birinden on para

¹¹³ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki 1833 tarihli listelerde söz konusu 3 esnaf ayrı ayrı yazılmış ise de vergi miktarları değişmemiştir. Yine 1833 tarihli listelerde "Muytâb" yerine "Mutâf" yazılmıştır.

¹¹⁴ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'ndeki iki kayıta Değirmenlik'teki değirmenlerden 4.844 para (121 kuruş, 4 para) vergi alındığı kaydedilmiştir.

¹¹⁵ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan iki kayıta Lapta'daki değirmenlerden bahsedilmemektedir.

¹¹⁶ MAD.'daki 1828 tarihli listede deveden bahsedilmez. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıttan Kıbrıs'tan ihraç olunan her bir deveden onar kuruş vergi alındığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁷ MAD.'daki 1828 tarihli listede katurdan bahsedilmez. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıttan Kıbrıs'tan ihraç olunan her bir katurdan beşer kuruş vergi alındığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁸ MAD.'daki 1828 tarihli listede beygirden bahsedilmez. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıttan Kıbrıs'tan ihraç olunan her bir beygirden 3 kuruş vergi alındığı anlaşılmaktadır.

¹¹⁹ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan merkepten bahsedilmemektedir.

¹²⁰ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan keçi derisinden bahsedilmemektedir.

¹²¹ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan kuzu derisinden bahsedilmemektedir.

Lefkoşa'ya, kasabalara ve diğer kasabalara Kıbrıs köylerinden getirilerek reayaya satılan şarabın her iki okkasından bir para	Rakının her bir okkasından bir para
Kıbrıs'tan ihraç olunan lata ve mer-teğin her bir tanesinden bir para ¹²²	Kıbrıs'tan ihraç olunan kirişin her bir tanesinden on para ¹²³
Kıbrıs'tan ihraç olunan ziftin her iki okkasından ¹²⁴ bir para	Kıbrıs'tan ihraç olunan odunun her bir kantarından üç para ¹²⁵
Flasu köyünde bulunan değirmenlerden her ay 15 guruş ¹²⁶	Kıbrıs'ın kazalarında bulunan ve işleyen değirmenlerden her ay 1,5 guruş ¹²⁷

Lefkoşa esnaf listesi incelendiği zaman Müslüman debbâğ esnafı ile gayrimüslim debbâğ esnafı arasında ayırım yapıldığı görülmektedir. Buna göre, Müslüman debbâğ esnafı üç gruba ayrılmış ve bu grupların altışar, dörder ve üçer para İhtisâb Rüsûmu ödeyeceği belirtilmiştir. İpsemolof köyünde bulunan gayrimüslim debbâğ esnafı ise iki gruba ayrılmış ve bunların altışar ve beşer para İhtisâb Rüsûmu ödemeleri kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte toplam miktara bakıldığı zaman Müslüman debbâğ esnafı günde on üç para, gayrimüslim debbâğ esnafı ise günde on bir para İhtisâb Rüsûmu ödemiştir. Bursa'daki debbâğ esnafı arasında müslim-gayrimüslim ayırımı yapılmamış ve her biri günde 6 para İhtisâb Rüsûmu ödemiştir¹²⁸. Ankara'daki debbâğ esnafının her biri

¹²² MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan lata ve mertektan bahsedilmemektedir.

¹²³ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan kirişten bahsedilmemektedir.

¹²⁴ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan lziftten bahsedilmemektedir.

¹²⁵ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Kıbrıs'tan ihraç olunan odundan bahsedilmemektedir.

¹²⁶ MAD.'daki 1828 tarihli listede durum aynıdır. Ancak KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Flasu'daki değirmenlerden bahsedilmemektedir.

¹²⁷ MAD.'daki 1828 tarihli ve KKTC Vakıflar Arşivi'nde bulunan 833 tarihli iki kayıta Lefkoşa kazası dışında bulunan Kıbrıs'taki değirmenlerden bahsedilmemektedir.

¹²⁸ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 137.

ise günde 4 para İhtisâb Rûsûmu ödemiştir¹²⁹. Daha iyi bir sonuç elde edebilmek amacıyla benzer özellikler gösteren ekmekçi (habbâz), kasap, kirişçi ve kalaycıların Tokat, Bursa, Ankara, Sivas¹³⁰ ve Lefkoşa'da ödedikleri İhtisâb Rûsûmu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere Lefkoşa'daki ekmekçi esnafı Tokat, Bursa, Ankara ve Sivas'taki ekmekçilerden daha yüksek oranda İhtisâb Rûsûmu ödemiştir.

Tablo 5. Çeşitli şehirlerde bazı esnafın ödediği İhtisâb Rûsûmu (günlük ve para olarak)

Şehirler	Ekmekçiler	Kasaplar	Kirişçiler	Kalaycılar
Tokat	3	4	2	2
Bursa	14	12	3	4
Ankara	8	13	4	4
Sivas	5	5	1	2
Lefkoşa	15	3	2	4

4. İhtisâb Rûsûmu Ödeyecek Tuzla (Larnaka) ve İskele Esnafı ile Vergi Miktarları

Lefkoşa'dan sonra Kıbrıs'ın esnaf/üretim bakımından ikinci derecedeki önemli bölgesinin Tuzla/Larnaka kazası (İskele ve Tuzla kasabaları) olduğu anlaşılmaktadır. 20 Kasım 1827 tarihli listeye göre, Tuzla kazasında faaliyet gösteren başlıca esnaf grupları Bakkallar, Berberler, Tütün Kıyıcılar, Yorgancılar, Ayakkabıcılar, Yemeniciler, Kordelyacılar, Çizmeciler, Dikiciler, Helvacılar, Boyacılar, Terziler, Kazzazlar, Saatçiler, Kuyumcular, Manavlar, Sebzeçiler, Aşçılar, Attârlar, Kasaplar, Arabacılar, Demirciler, Bıçakçılar, Tüfenkçiler, Nalbantlar, Çubukçular, Bileğiciler, Varilciler/Fıçıcılar, Hamamcılar ve Kalaycılar olmak üzere 30 iş kolu halinde kayda geçirilmiş ve "günlük" İhtisâb Rûsûmu'na tabi tutulmuştur. Ayrıca kahvehaneler, hanlar, perakende satış yapan esnaf dükkânları, değirmenler, tüccarlar ve sebze bahçesi sahipleri de bu vergiyi ödeyecekti. Dikkati çeken noktalardan birisi burada da bazı esnafın üç, bazılarının ise iki gruba ayrılmış olmasıdır. Örneğin

¹²⁹ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 140.

¹³⁰ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 133-143.

tüccarlar “onar, yedişer ve beşer para” İhtisâb Rûsumu ödeyeceklerdi. Kalaycı esnafı ise “ikişer ve birer para” vergi ödeyecekti¹³¹.

Şubat 1828 tarihli olan ve MAD. No:19.450’de yer alan listede ise 33 iş kolu vardır. Bununla birlikte Kıbrıs Şer’iye Sicili’ndeki 1827 tarihli listede yer alan “yorgancı esnafı” ,“saatçi esnafı” ve “bileğici esnafı” MAD’daki listede yoktur. Buna karşılık MAD’daki 1828 tarihli listede bulunan “mestçi” esnafı ile “ekmekçi tavlacıları esnafı” da Kıbrıs Şer’iye Sicili’ndeki 1827 tarihli kayıta yer almamaktadır. İki liste arasındaki bir başka önemli fark da MAD’daki listede her iş kolundaki esnaf sayısının belirtilmiş olmasıdır. İki liste arasında başka farklar da vardır. Örneğin KŞS’ndeki 1827 tarihli listede kahvehanelerden “altışar, dörder, üçer para” İhtisâb Rûsumu alınacağı belirtilmişken, MAD’daki 1828 tarihli listede “kahvehaneler” 4 gruba ayrılmış ve birinci grubun 10, ikinci grubun 6, üçüncü grubun 4 ve dördüncü grubun da 3 para günlük İhtisâb Rûsumu ödeyeceği belirtilmiştir. MAD’daki listeye göre Larnaka ve İskele’de bulunan esnaf sayısı (toplam 270 esnaf) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 6. Larnaka ve İskele’de bulunan iş kolları ve bu işkollarındaki esnaf sayısı (MAD.d. Şubat 1828)

İş Kolunun Adı	Sayısı	İş Kolunun Adı	Sayısı
Bakkallar	72	Arabacılar	3
Berberler	13	Aşçılar	4
Tütün Kıyıcıları	6	Kasaplar	3
Tüccarlar	32	Kahvehaneler	12
Merkûbcu, ¹³² Yemenici, Kordelyacı	21	Ekmekçi Tavlacıları	5
Reaya çizmecileri, Mestçiler, Dikiciler	9	Demirciler	5
Helvacılar	3	Tüfenkçiler	4

¹³¹ KŞS, No:33, s. 38.

¹³² Ayakkabıcı

Boyacılar	4	Bıçakçılar, Attarlar, Çubukçular	7
Terziler	9	Nalbantlar	2
Kazzazlar ¹³³	2	Varilciler	6
Kuyumcular	5	Hamamcılar	3
Manavlar, Sebzeciler	4	Kalaycılar	17

Tablo 7. İhtisâb Rûsumu ödeyecek Tuzla ve İskele esnafı ile vergi miktarı¹³⁴

(KŞS, Kasım 1827)

Bakkalların her birinden altışar, dörder, ikişer para	Berber esnafı ve Tütün kıyıcılarının her birinden dörder, üçer, ikişer para	Yorgancı esnafının her birinden ikişer para ¹³⁵	Ayakkabıcı ve Yemenici ve Kordelyacı esnafından dörder, üçer, ikişer para
Reaya çizmecileri ve dikici esnaflarından ¹³⁶ altışar, dörder, ikişer para	Kahvehanelerden altışar, dörder, üçer para ¹³⁷	İskele'de sahilde bulunan üçer odalı iki adet kahvehaneden üçer para ¹³⁸	Helvacı esnafının her birinden eşit olarak ikişer para
Boyacı esnafından beşer, üçer para	Terzi esnafının her birinden dörder üçer, ikişer para	İpekçi ve saatçi ¹³⁹ esnafından ikişer para	Kuyumcu esnafından üçer, ikişer para

¹³³ İpekçiler, ipek işleyenler.

¹³⁴ KŞS'ndeki 1827 tarihli kayıt dikkate alınmıştır. Bununla birlikte 1828 tarihli MAD'daki kayıt karşılaştırılmış ve farklılıklar dipnotta belirtilmiştir. Eğer herhangi bir esnaf grubuyla ilgili bir açıklama verilmemişse, bu 1827 ve 1828 tarihli kayıtların aynı olduğu anlamına gelmektedir. Aksi belirtilmediği sürece, tahsil edilen para miktarı "günlük"tür.

¹³⁵ MAD'daki 1828 tarihli listede "yorgancı esnafı" kayıtlı değildir.

¹³⁶ MAD'daki 1828 tarihli listede "reaya çizmecileri ve mestçi ve dikici esnafı" şeklinde kayıtlıdır.

¹³⁷ MAD'daki 1828 tarihli listeye göre "kahvehaneler" 12 adettir ve 4 gruba ayrılmıştır. Birinci grup 10 para, ikinci grup 6 para, üçüncü grup 4 para, dördüncü grup 3 para vergi ödemiştir.

¹³⁸ MAD'daki 1828 tarihli listede bu kahvehaneler kayıtlı değildir.

¹³⁹ MAD'daki 1828 tarihli listede "saatçi" esnafı kayıtlı değildir.

Manav ve sebzeçi ve aşçı ve attâr esnaflarından ikişer para ¹⁴⁰	Kasaplardan altışar para	Arabacı esnaflardan altışar para	Demirci esnaflardan beşer, üçer para
Bıçakçı esnaflarından ikişer para ¹⁴¹	Tüfenkçi esnaflarından üçer para	Nalbantlardan dörder para	Çubukçu ve bileğici ¹⁴² esnaflarından ikişer para
Varilci esnaflarından üçer, ikişer para	Hamamcılardan üçer, ikişer para ¹⁴³	Hanlardan on beş ve sekiz para ¹⁴⁴	At ve yel ve su değirmenlerinin her birinden üçer para ¹⁴⁵
Perakende esnaf dükkânlarından üçer, ikişer, birer para ¹⁴⁶	Kalaycı esnaflarından ikişer, birer para	Sebze bahçelerinin her birinden birer para ¹⁴⁷	İskele'deki tüccarların her birinden onar, yedişer, beşer para

5. İhtisâb Rüsûmu Ödeyecek Leymosun Kasabası Esnafı ve Vergi Miktarları

KŞS'deki 20 Kasım 1827 tarihli listeye göre Leymosun kasabasında faaliyet gösteren esnaf da İhtisâb Rüsûmu ödeyecekti. Leymosun'da fa-

¹⁴⁰ MAD'daki 1828 tarihli listede "Manav ve sebzeçi esnafı" birlikte kaydedilmiştir. Vergi miktarı aynıdır. "Aşçı esnafı" tek olarak kaydedilmiştir. Vergi miktarı aynıdır. "Attâr" esnafı ise "Bıçakçı ve Çubukçu esnafları" ile birlikte kaydedilmiştir. Vergi miktarı değişmemiştir.

¹⁴¹ MAD'daki 1828 tarihli listede "Bıçakçı esnafı", "Attâr ve Çubukçu esnafları" ile birlikte kaydedilmiştir. Vergi miktarı değişmemiştir.

¹⁴² MAD'daki 1828 tarihli listede "bileğici esnafı" kayıtlı değildir. "Çubukçu esnafı" ise "Attâr ve Bıçakçı esnafları" ile birlikte kaydedilmiştir. Vergi miktarı değişmemiştir.

¹⁴³ MAD'daki 1828 tarihli listede "hamamcı esnafı" 3 gruba ayrılmıştır. Birinci grup 5 para, ikinci grup 3 para, üçüncü grup ise 2 para vergi ödemiştir.

¹⁴⁴ MAD'daki 1828 tarihli listede hanlar ayrı ayrı kaydedilmiştir. Buna göre "Hân-ı kebir" 15 para, Hân-ı sağır ise 8 para vergi ödemiştir.

¹⁴⁵ MAD'daki 1828 tarihli listeye göre toplam 19 adet "at ve yel değirmeni" vardı ve her biri günlük üçer para vergi ödeyecekti.

¹⁴⁶ MAD'daki 1828 tarihli listeye göre toplam 8 adet olan "perakende ecnâs esnafı" günlük 3'er para vergi ödeyecekti.

¹⁴⁷ MAD'daki 1828 tarihli listede "sebze bahçeleri" kaydı yoktur. Bunun yerine 95 dönümlük "enginar bahçelerinin" günlük 1'er para vergi ödeyeceği belirtilmiştir.

aliyet gösteren esnaf çeşidi dikkate alındığı zaman Lefkoşa ile İskele ve Tuzla kasabalarından çok daha az sayıda esnafın burada faaliyet gösterdiği görülmektedir. Buna göre Leymosun'da Yemeniciler, Reaya Çizmecileri, Bakkallar, Varilciler/Fıçıcılar, Berberler, Tüfenkçiler, Terziler, Kasaplar ve Nalbantlardan oluşan 9 iş kolu faaliyeteydi ve her birinin ödeyeceği “günlük” vergi tayin edilmiştir. Bu listede de bazen esnafın üçe bazen de ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu listede ayrıca Kıbrıs'tan dışarıya gönderilen harubun (keçiboynuzunun) her kantarı için 20 para İhtisâb Rüsûmu ödeneceği belirtilmiştir¹⁴⁸.

Şubat 1828 tarihli olan ve MAD. No:19.450'de yer alan listede ise 10 iş kolu vardır. Bununla birlikte Kıbrıs Şer'iyeye Sicili'ndeki 1827 tarihli listede yer alan “yemenici esnafı” ile “reaya çizmecileri esnafı” MAD'daki 1828 tarihli listede yoktur. Buna karşılık MAD'daki listede bulunan “helvacı esnafı” ile “demirci esnafı” ve “hamamcı esnafı” da Kıbrıs Şer'iyeye Sicilindeki 1827 tarihli kayıta yer almamaktadır. İki liste arasındaki bir başka önemli fark da MAD'daki listede her iş kolundaki esnaf sayısının, çok ayrıntılı olmasa da, belirtilmiş olmasıdır. MAD'daki listeye göre Larnaka ve İskele'de bulunan esnaf sayısı (toplam 33 esnaf) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 8. Larnaka ve İskele' de bulunan iş kolları ve bu iş kollarındaki esnaf sayısı (MAD.d. Şubat 1828)

İş Kolunun Adı	Sayısı	İş Kolunun Adı	Sayısı
Bakkallar	11	Terziler, Kasaplar, Nalbantlar	3
Varilciler	6	Tüfenkçi	1
Berberler	6	Hamam	1
Kahvehaneler, Helvacılar, Demirciler	5	-	-

¹⁴⁸ KŞS, No:33, s. 38.

Tablo 9. İhtisâb Rüsûmu ödeyecek Leymosun esnafı ile vergi miktarı (KŞS, Kasım 1827)

Yemenici esnafından üçer para ¹⁴⁹	Reaya çizmecileri esnafından ikişer para ¹⁵⁰	Bakkalların her birinden ikişer, birer para	Varilci esnafından üçer, ikişer para
Berber esnafının her birinden birer para	Kahvehanelerden ikişer para ¹⁵¹	Tüfenkçi esnafından birer para	Terzi ve Kasap ve Nalbant esnafından ikişer para
Kıbrıs'tan ihraç edilen harubun her bir kantarından yirmi para ¹⁵²			

Kıbrıs'ın Lefkoşa, Tuzla (Larnaka) ve Leymosun kazalarında faaliyet gösteren bazı esnafı ödedikleri İhtisâb Rüsûmu bakımından Ankara ve Sivas'takilerle karşılaştırma imkânı vardır. Kayıtlardaki verilerin benzerliği dikkate alınarak özellikle tüfenkçi ve kasap esnafı aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır:

Tablo 10. Çeşitli şehirlerde Tüfenkçi ve Kasap esnafının ödediği İhtisâb Rüsûmu (günlük ve para olarak)

Kazanın Adı	Tüfenkçi	Kasap
Lefkoşa	3	3
Tuzla ve İskele	3	6
Leymosun	1	2
Ankara	3	12
Sivas	2	5

Yukarıdaki tablo dikkate alındığı zaman Kıbrıs'ın üç farklı kazasındaki kasaplardan en yüksek İhtisâb Rüsûmu ödeyenlerin Tuzla ve İs-

¹⁴⁹ MAD.'daki 1828 tarihli kayıta "Yemenici esnafı" kayıtlı değildir.

¹⁵⁰ MAD.'daki 1828 tarihli kayıta "Reaya çizmecileri" kayıtlı değildir.

¹⁵¹ MAD.'daki 1828 tarihli kayıta "kahvehaneler, helvacılar ve demirciler" birlikte kaydedilmiştir. Vergi miktarı ikişer paradır.

¹⁵² MAD.'daki 1828 tarihli listede böyle bir kayıt yoktur.

kele bölgesinde faaliyet gösteren kasaplar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ankara'daki kasaplar Kıbrıs'ın Tuzla ve İskele bölgeleri kasaplarının tam iki katı fazla İhtisâb Rüsûmu ödemişlerdir.

6. Girne İskelesi, Baf Kazası, Hırsofu Kazası ve Lefke Kazası Vergi Miktarları

KŞS kayıtlarında İhtisâb Rüsûmu ödeyecek esnaf listeleri sadece Lefkoşa kasabası, Tuzla ve İskele kasabaları ile Leymosun kasabası için hazırlanmıştır. Bununla birlikte Kıbrıs'tan toplanan ve İstanbul'a gönderilen ilk İhtisâb Rüsûmu listesine bakıldığı zaman Girne İskelesi ile Baf, Hırsofu ve Lefke kazalarının isimleri de görülmektedir. Fakat bu kazalarla ilgili ayrıca bir esnaf listesi yapılmamıştır. Zaten dikkat edildiği zaman Baf, Hırsofu ve Lefke kazalarının "değirmenleri" nedeniyle bu vergiyi ödedikleri görülür. Lefkoşa listesinde "*Kıbrıs'ta bulunan bütün değirmenlerin*" bu vergiyi ödeyecekleri belirtildiğinden ayrıca bu kazalar için liste düzenlenmemiş olmalıdır. Yine Kıbrıs'a gelip gidenlerin bu vergiyi ödeyecekleri Lefkoşa listesinde belirtilmiştir. Girne İskelesi ile Mağusa İskelesi Kıbrıs'a geliş gidişlerin olduğu yerler olmaları nedeniyle vergi veren yerler arasında gösterilmiş olmalıdır.

7. Pamuk, İpek ve Alkollü İçeceklerden Alınacak İhtisâb Rüsûmu

Kıbrıs'a gönderilen evâil-i Cemaziyelahir 1243 (20-29 Aralık 1827) tarihli emr-i şerife göre, Kıbrıs'ta üretilen pamuk, ipek ve alkollü içkilerden "*resm-i penbe ve mizâni ve zecriyyesi*" tahsil olunmakla birlikte adı geçen ürünlerin "*cezîre-i mezkûrede kesret-i revâci*" nedeniyle alınmakta olan "*gümriük vesaireden başka biraz dahi resm-i istisâb*" tahsil edilmesinin ekonomik açıdan tahammül edilir olduğu düşünülmüştür. Söz konusu ilâve vergi ülkeyi koruması için gaza ve cihat faaliyetlerinde bulunması amacıyla oluşturulan ve gündün güne büyüyen Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarına harcanacaktır. "*Fukaraya gadr u ta'addiyi mûcib ve bahâsının terâkki ve tezâyüdünü*" gerektirmeyecek şekilde bazı ürünlerden "*resm-i ihtisâb*" alınması konusunda "*irade-i seniyye*" hâsil olduğundan "*penbe ve harîr ve müskirâta münâsibi vehile*" İhtisâb Rüsûmu tahsili uygun bulunmuştur¹⁵³.

Bununla birlikte emr-i şerif önemli bir konuyu daha açıklığa kavuşturmaktadır. O da bu vergiyi kimin ödeyeceği konusudur. Emr-i şerife göre, bu vergiyi müşterinin/ürünü satın alanın ödemesi uygun olmaya-

¹⁵³ KŞS, No:33, s. 40.

caktır. İzmir'de bu vergi ürünü satan kişiden tahsil edilmektedir. Kıbrıs'ta da söz konusu ürünlerden zaten alınmakta olan "*resm-i penbe ve mi-zânı ve zecriyyesine halel gelmemek şartıyla*" bir miktar "*resm-i ihtisâb*"ın İzmir'deki gibi ürünü satanlardan tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Emr-i şerifin açıklığı kavuşturduğu bir diğer konu ise alınan ihtisâb vergisinin hangi hazineye gönderileceği hususudur. Buna göre, emr-i şerifin başlarında bu düzenlemenin Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusu masrafları için olduğu belirtilmişse de "*Kıbrıs cezâresinin Tersane-i Amire*" ile münâsebeti bulunduğundan bu ürünlerden alınacak ihtisâb vergisinin Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilmesi emredilmiştir¹⁵⁴.

8. Kıbrıs'ta Bazı Ürünlerden Tahsil Edilen İhtisâb Rûsûmu ve Miktarı

20-29 Aralık 1827 tarihli emrin Kıbrıs'a ulaşmasından sonra Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi (aynı zamanda muhtesib) ilgilileri toplantıya çağırmış ve söz konusu verginin ne kadar olacağı konusunda ortak bir karara varılmıştır. Söz konusu karar 14 Mart 1828 tarihinde sicile kaydedilmiştir. Bu karara göre, 180 okka penbe (pamuk) 1 kantar kabul edilmektedir. Her kantarından 90 para ihtisâb resmi alınacaktır. Harîrin (ipeğin) her okkasından 10 para, komandariya denilen şarabın 2 okkasından 1 para; rakının her okkasından 1 para ve yapağının da her 4 okkasından 1 para¹⁵⁵ İhtisâb Rûsûmu alınacaktır¹⁵⁶.

Bu konuyla ilgili olarak Kıbrıs'a 16 Nisan 1828 tarihli bir emr-i şerif daha gelmiştir. Bu emr-i şerif, Muhassıl Ali Ruhi Efendi ve Kıbrıs yetkilileri tarafından belirlenen vergi oranlarının bazılarını teyit, bazılarını da değiştirmiş ve emr-i şerifte belirlenen oranlarda vergi tahsilini emretmiştir. Buna göre, 180 okka ipek 1 kantar kabul edilerek her bir kantardan 90 para; ipeğin her okkasından 10 para; komandariya denilen şarabın iki okkasından 1 para; "*bayağı*" şarabın 4 okkasından 1 para; rakının her okkasından 1 para "*resmî ihtisâb*" tahsil edilecek ve Tersâne-i Amire Hazinesi'ne gönderilecekti. Ali Ruhi Efendi ile Kıbrıs yetkililerinin ihtisâb vergisi alınmasını kararlaştırdıkları yapağı konusu-na ise emr-i şerifte değinilmemiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ KŞS, No:33, s. 40.

¹⁵⁵ Ancak H.1245 yılına ait bir kayıttan anlaşıldığına göre yapağının 4 okkasından değil, 4.5 okkasından 1 para İhtisâb vergisi alınmıştır.

¹⁵⁶ KŞS, No:33, s. 40.

¹⁵⁷ KŞS, No:33, s. 48.

Kıbrıs'tan H.1244-H.1254 yılları arasındaki dönemde İhtisâb Rûsûmu adı altında tahsil edilen vergiler incelendiği zaman daha önce belirtilen eşya ve oranlara ilave olarak aşağıdaki kalemlerden de vergi alındığı görülmektedir:

1. İhrac olunan kerestenin her birinden 1 para
2. İhrac olunan her 5 peynirden 1 para
3. Kıbrıs iskelelerinden Kıbrıs dışına giden tütünün her okkasından 2 para
4. İhrac olunan kuru üzümün 1 okkasından 1 para
5. İhrac olunan zeytinyağının 1 okkasından 1 para
6. İhrac olunan yapağının 4,5 okkasından 1 para

9. Kıbrıs'a Gelen İkinci İhtisâb Rûsûmu Emri

20 Kasım 1827 tarihinde Kıbrıs esnafının ve kaydedilen diğer gelir sahiplerinin ödeyeceği İhtisâb Rûsûmu KŞS'ye kaydedilmişken bu konuda, yaklaşık bir ay sonra, 20 Aralık 1827 tarihli yeni bir emr-i şerif Kıbrıs'a ulaşmıştır. Emr-i şerifte yeni İhtisâb Rûsûmu'nun Kıbrıs'ta da uygulanmasına karar verildiği, zanaat erbâbının düzenlerine zarar verilmemesi ve herkesin kendi işiyle uğraşması, bütün halkın güven içinde bulunarak korunması ve ihtisâba memur olanların masrafları ile Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masraflarının karşılanması için fakirlere yük olmayacak şekilde “*cezîre-i mezbûrede kâin ehl-i ticâret ve erbâb-ı hurefin derece-i hâl ve keyfiyetlerine ve ol tarafın usûl ve ahvâline göre her bir san'atdan emsâline tatbikan ber-vech-i i'tidâl resm-i ihtisâb tanzîm olunması ve işbu ihtisâb rûsûmu ma'rifet-i şer'î şerîf ve esnaf kethüdâları ma'rifetleriyle*” icrâyâ konulması amacıyla hazırlanan esnaf listelerinin İstanbul'a gönderildiği ve onay alındığı belirtildikten sonra toplanacak verginin nereye gönderileceği konusu açıklanmaktadır. Emr-i şerifte her ne kadar alınacak verginin genel olarak, tayin edilen ihtisâb memurlarının masrafları ile Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun masrafları için olduğu belirtilmiş ise de emr-i şerifin sonunda Kıbrıs adasının özel durumundan bahsedilmiştir. Buna göre, Kıbrıs adasından toplanacak “İhtisâb Rûsûmu”, “*cezîre-i mezkûre Tersâne-i Âmirem hazînesi tarafından zabt ve idâre olunan mukâta'âtdan idüğünden el-hâletü hâzihî asâkir-i bahriyenin tanzîmi ve mühimmât-ı lâzimenin tedârîki zımnında hazîne-i mezkûrenin masârifi gün be gün terakkî ve tezâyüd bulmakda olduğundan*” dolayı Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilecekti. Emr-i şerife göre söz konusu vergi

hazineye aylık olarak gönderilecek ve bu uygulamadan Kıbrıs Muhassılı sorumlu olacaktır¹⁵⁸. 20 Aralık 1827 tarihli bu emr-i şerif Lefkoşa'ya ulaştıktan sonra, emri getiren devlet tatarına hizmeti karşılığı olarak 1.458 kuruş, emri Tuzla ve Leymosun'a götüren ağalara ise toplam 300 kuruş ödenmiştir¹⁵⁹. İhtisâb hususunda İstanbul'dan gelen bu emr-i şerifler üzerine Kıbrıs muhassılı ve "muhtesibi" Ali Ruhi Efendi tarafından bir buyruldu hazırlandığı, bu buyrulduunun Baf, Leymosun ve Tuzla'ya ağalarla gönderildiği ve bunun için ağalara Kıbrıs Hazinesi'nden toplam 550 kuruş ödendiği Kıbrıs Masarifât Defteri'nde kayıtlıdır¹⁶⁰.

10. Yeni İhtisâb Rüsûmu ve Kıbrıs Muhtesibleri

İhtisâb Rüsûmu konusunda yapılan yeni düzenlemenin ardından 1827 yılında Kıbrıs'a tayin edilen ilk muhtesibin veya ihtisâb işi kendisine havale olunan ilk kişinin Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi¹⁶¹ olduğu yukarıda belirtilmişti. 1831 yılında Kıbrıs adası "*ihtisâbının dahi emir ve idaresi*" Muhassıl Halil Bey'e ihâle olunmuştur¹⁶². 1832 yılında Kıbrıs'ta İhtisâb Ağalığı yanında bir de İhtisâb Nazırlığı'nın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İhtisâb Ağalığı'nın eskiden beri var olduğu düşünülebilir. İhtisâb nazırları ise muhassıllardır. İhtimal ki, ihtisâb ağaları da muhassıla bağlı olarak çalışan görevlilerdir. 1832-1835 yıllarına ait kayıtlarda Kıbrıs muhassılları aynı zamanda "*cezîre-i mezbûre İhtisâb Nezareti dahi uhdesine muhavel olan*" kişiler olarak vasıflandırılmışlardır¹⁶³. 1829 yılındaki İhtisâb Ağası'nın "Abdüllatif Ağa"¹⁶⁴ ve 1834 yılındaki Kıbrıs muhtesibinin de "Hüseyin Ağa"¹⁶⁵ olduğu bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

11. Kıbrıs'tan Tersâne-i Amire Hazinesi'ne Gönderilen İlk İhtisâb Rüsûmu

KŞS'deki kayıtlara göre, Kıbrıs'tan Tersâne-i Amire Hazinesi'ne "İhtisâb Rüsûmu" adı ile gönderilen ilk vergi, söz konusu vergi aylık olarak gönderildiğinden, "*Şaban 1243*" [1 Şaban 1243-29 Şaban

¹⁵⁸ KŞS, No:33, s. 39-40.

¹⁵⁹ KMD, s. 95.

¹⁶⁰ KMD, s. 96.

¹⁶¹ KŞS, No:33, s. 99.

¹⁶² KŞS, No:34, s. 81.

¹⁶³ KŞS, No:34, s. 113; KŞS, No:35, s. 96, 119, 154.

¹⁶⁴ KŞS, No:33, s. 171.

¹⁶⁵ KŞS, No:35, s. 92.

1243=17 Şubat 1828-16 Mart 1828] dönemini kapsamaktadır. Tahsil olunan toplam miktar 166.821 paradır. Masraflar çıkarıldıktan sonra kalan 141.421 para [3.535 kuruş 21 para] Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilmiştir. MAD'daki kayda göre ise bu dönemde Kıbrıs'tan tahsil edilmesi gereken İhtisâb Rüsûmu miktarı (Lefkoşa:121.161 para; Tuzla ve İskele 34.710 para; Leymosun 2.220 para) 158.098 paradır¹⁶⁶. Toplanması planlanan ile tahsil edilerek İstanbul'a gönderilen miktar arasında 16.677 para açık vardır.

Kıbrıs'ta İhtisâb Rüsûmu'nun tahsili için belirlenen masraf 25.400 paradır. Ramazan, Receb, Zilkade ve Zilhicce 1243 ile Muharrem, Safer ve Rebiülevvel 1244 dönemlerinde bu masrafa 800 para ilave edilmiş ve bu masrafın söz konusu ihtisâb vergisini toplamakla görevli kimselerin Büyük Han'daki konaklamalarının bedeli olduğu belirtilmiştir. Böylece söz konusu aylardaki masraf 26.200 paraya çıkmıştır. Rebiülahir 1244'den sonra ise masraf 25.400 paradır. H.1245 (Temmuz 1829-Haziran 1830) yılına ait iki kayıttan 25.400 paralık masrafın 22.400 parasının "*İhtisâb Ağası ile Kolcularına*", 3000 parasının ise "*İhtisâb kâtibine*" aylık olarak ödendiği belirtilmiştir¹⁶⁷. H.1247 yılının Rebiülevvel ayından itibaren 25.400 paralık masraf ortadan kalkmış görünmektedir. Bundan sonra söz konusu masraftan hiç bahsedilmemektedir¹⁶⁸. İhtisâb Rüsûmu olarak tahsil edilen paralar kayda geçirilirken genellikle, para birimi olarak, "para" ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte H.1248 yılının Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ve Receb ayları kayıtlarında para birimi olarak "kuruş" kullanılmıştır. Aynı yılın Şaban, Ramazan, Şevvâl, Zilhicce ve Zilkade ayları kayıtlarında ise eskiden olduğu gibi, para birimi olarak, "para" ifadesi kullanılmıştır¹⁶⁹. Şaban 1243 döneminde tahsil edilen İhtisâb Rüsûmunda Kıbrıs kazalarının payı aşağıdaki tabloda açık olarak görülmektedir¹⁷⁰.

¹⁶⁶ MAD.d., No:19450, s. 21.

¹⁶⁷ KŞS, No:33, s. 193, 202.

¹⁶⁸ KŞS, No:34, s. 25.

¹⁶⁹ KŞS, No:34, s. 107, 112.

¹⁷⁰ KŞS, No:33, s. 41-42.

Tablo. 11. H. 1243 Yılı Şaban (Şubat-Mart 1828) ayında Kıbrıs İhtisâb Rüsûmu

Lefkoşa vergileri ve gelip gidenler ile şarap ve rakıdan alınan vergi 118351 para	İskele ve Tuzla vergileri ile gelip gidenlerden alınan vergi 36310 para
Şaban ayında Girne iskelesinden gelip gidenlerden alınan vergi 255 para	Şaban ayında Labta'daki değirmenlerden alınan vergi 680 para
Şaban ayında Hırsofu'daki değirmenlerden alınan vergi 1200 para	Şaban ayında Lefke'deki değirmenlerden alınan vergi 1580 para
Şaban ayında Lefkoşa'da memurların yaptığı perakende tahsilat 1649 para	

12. H.1243 (Şubat-Temmuz 1828) Yılında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen Toplam İhtisâb Rüsûmu

Kıbrıs'ta esnaftan tahsil edilecek İhtisâb Rüsûmu yanında alkollü içkilerden de bir miktar İhtisâb Rüsûmu alınması için 20-29 Aralık 1827 tarihli bir emr-i şerif Kıbrıs'a gönderilmişti. Bunun üzerine Muhasıl Ali Ruhi Efendi başkanlığındaki bir heyet alkollü içkiler konusundaki İhtisâb Rüsûmunu belirlemiş ve bu durum sicile 14 Mart 1828 tarihinde kaydedilmiştir. Bununla birlikte söz konusu alkollü içki vergisinin H. Şaban 1243 [Şubat-Mart 1828]'de tahsil edilerek Tersane-i Amire Hazinesine gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca alkollü içkiler konusundaki İhtisâb Rüsûmu'nun oranı ile ilgili olarak Kıbrıs'a ulaşan 16 Nisan 1828 tarihli emr-i şeriften önce bu verginin, herhalde Kıbrıs Muhasıllı başkanlığındaki heyet tarafından belirlenen oranlarda, toplandığı ve İstanbul'a gönderildiği görülmektedir. İstanbul'a ilk gönderilen İhtisâb Rüsûmu listesine bakıldığı zaman kazalara düşen pay şöyle tespit edilmektedir:

1. *Lefkoşa şehri vergileri*: Lefkoşa esnafından alınan İhtisâb Rüsûmu ile Lefkoşa'dan gidenlerle birlikte şarap ve rakıdan alınan toplam İhtisâb Rüsûmu: 118.351 para
2. *İskele ve Tuzla kasabaları vergileri*: Tuzla ve İskele esnafından alınan İhtisâb Rüsûmu ile bu kasabalara gelenlerden tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu: 36.310 para

3. *Leymosun kasabası vergileri*: Leymosun esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile Leymosun'a gelenlerle birlikte odundan alınan İhtisâb Rûsûmu: 4.496 para
4. *Girne iskelesi vergileri*: Girne iskelesinden Kıbrıs'a gelenlerden tahsil olunan İhtisâb Rûsûmu: 250 para
5. *Lapta'da değirmenlerin vergileri*: Lapta'da bulunan değirmenlerden tahsil olunan İhtisâb Rûsûmu: 680 para
6. *Baf kazasında bulunan değirmenlerin vergileri*: Baf kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.680 para
7. *Hırsofu kazasında bulunan değirmenlerin vergileri*: Hırsofu kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.200 para
8. *Lefke kazasında bulunan değirmenlerin vergileri*: Lefke kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.580 para
9. *Flasu köyünde bulunan üç değirmenin vergisi*: Flasu köyünde bulunan üç değirmenden alınan İhtisâb Rûsûmu: 620 para.
10. Lefkoşa'da görevli memurların perakende olarak topladığı İhtisâb Rûsûmu: 1.649 para¹⁷¹.

H.1243 yılı Ramazan ayında [17 Mart 1828-15 Nisan 1828 dönemi] toplanarak Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rûsûmu listesi bir öncekinden daha ayrıntılıdır. Toplanan vergi miktarı 206.251 paradır. Söz konusu verginin tahsiliyle uğraşanların masrafı ise 25.400 paradır. Ayrıca bu görevliler Ramazan ayında üç gece Büyük Han'da kalmışlardır. Oda ücretlerinin toplamı 800 paradır. Bu masraflar toplanan miktardan çıkarılınca elde kalan net miktar 180.051 para olarak hazineye gönderilmiştir. Söz konusu verginin Kıbrıs geneline dağılımı ise şöyledir:

1. *Lefkoşa şehri vergileri*: Lefkoşa esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile Lefkoşa'dan gidenlerden; deve, katur, merkep, basma, bez, ipek, şarap ve rakıdan alınan İhtisâb Rûsûmu: 128.292 para.
2. *İskele ve Tuzla kasabaları vergileri*: Tuzla ve İskele esnafından alınan vergi ile bu kasabalara gelenlerden; komandariya denilen şaraptan; pamuk, ipek, siyah şarap ve rakıdan alınan İhtisâb Rûsûmu: 59.355 para

¹⁷¹ KŞS, No:33, s. 41-42.

3. *Leymosun kasabası vergileri*: Leymosun esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile Leymosun'a gelenlerden, odundan, ziftten ve pamuktan alınan İhtisâb Rûsûmu: 9.344 para
4. *Hırsofu kazası vergileri*: Beygirden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.200 para
5. *Baf kazası vergileri*: Beygirden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.680 para
6. *Lefke kazası vergileri*: Beygirden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.580 para+ Lefke kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu 620 para; toplam: 2.200 para
7. *Baf iskelesi vergileri*: Baf iskelesinden Kıbrıs'a gelenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 90 para
8. *Girne iskelesi vergileri*: Girne iskelesinden Kıbrıs'a gelenlerden 210 para+ Girne'ye bağlı Lapta'da bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu 680 para; toplam 890 para
9. *Mağusa iskelesi vergileri*: Mağusa iskelesinden Kıbrıs'a gelenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 50 para
10. Görevliler tarafından Mağusa iskelesinde perakende olarak toplanan İhtisâb Rûsûmu: 630 para
11. Leymosun, Gilan ve Piskobu kazalarında bulunan 21 değirmenden (her değirmenden aylık 60 para hesabıyla alınan İhtisâb Rûsûmu (Şaban ve Ramazan ayları vergisi): 2.520 para¹⁷².

H.1243 yılı Şevvâl ayı [1 Şevvâl 1243-29 Şevvâl 1243=16 Nisan 1828-14 Mayıs 1828 Dönemi] için toplanarak Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rûsûmu toplamı, masraflar çıkarıldıktan sonra 309.697 paradır ve önceki iki aydan [Şaban ve Ramazan] daha yüksektir. Toplam masraf bir önceki ayla aynı olup [24.500+800] 26.200 paradır. Şevvâl ayında tahsil edilen İhtisâb Vergisi'nin Kıbrıs geneline dağılımı şöyledir:

1. *Lefkoşa şehri vergileri*: Lefkoşa esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile Lefkoşa'dan gidenlerden ve Lefkoşa şehrinden tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu: 130.441 para
2. *İskele ve Tuzla kasabaları vergileri*: Tuzla ve İskele esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile bu kasabalara gelenlerden ve Tuzla ve İskele kasabalarından alınan İhtisâb Rûsûmu: 90.720 para

¹⁷² KŞS, No:33, s. 44.

3. *Leymosun kasabası vergileri*: Leymosun esnafından alınan İhtisâb Rûsûmu ile Leymosun'a gelenlerden ve Leymosun kasabasından alınan İhtisâb Rûsûmu: 48.730 para; Leymosun İskelesi'nden Şaban ayı süresince ihraç edilen siyah şaraptan alınan İhtisâb Rûsûmu: 1300 para (12.520 kıyye (okka) siyah şarap. 4 kıyyesinden 1 para almak hesabıyla). Aynı yerden ihraç edilen komandariya adlı şaraptan alınan İhtisâb Rûsûmu: 964 para (1.929 kıyye komandariya. 2 kıyyesinden 1 para almak hesabıyla). Aynı yerden ihraç olunan rakıdan alınan İhtisâb Rûsûmu: 15.396 para (15.396 kıyye rakı. 1 kıyyesinden 1 para almak hesabıyla).
4. Leymosun İskelesi'nden Ramazan ayı süresince ihraç olunan siyah şaraptan tahsil olunan İhtisâb Rûsûmu: 18.896 para (75.584 kıyye siyah şarap. 4 kıyyesinden 1 para almak hesabıyla). Aynı yerden aynı zamanda ihraç olunan Komandariya adlı şaraptan alınan İhtisâb Rûsûmu: 952 para, ihraç olunan rakıdan alınan İhtisâb Rûsûmu: 15.385 para.
5. Mağusa iskelesinden Kıbrıs'a gelen 13 kişiden alınan İhtisâb Rûsûmu: 130 para. Aynı yerden tahsil olunan perakende İhtisâb Rûsûmu: 1.200 para, toplam 1.330 para.
6. Girne İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 11 kişiden alınan İhtisâb Rûsûmu: 110 para, Lapta'da bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 680 para, toplam 790 para.
7. Baf kazasında bulunan değirmenlerden tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu: 1.680 para. Baf İskelesi'nde perakende olarak toplanan İhtisâb Rûsûmu: 2.623 para.
8. Hırsofu kazasında bulunan değirmenlerden tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu: 1.200 para.
9. Lefke kazasında ve Lino küyünde bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 2.300 para.
10. Leymosun, Piskobu ve Evdim kazalarında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rûsûmu: 1.260 para¹⁷³.

H.1243 yılı Zilkade ayı [1 Zilkade 1243-30 Zilkade 1243=15 Mayıs 1828-13 Haziran 1828 Dönemi] için toplanarak Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rûsûmu toplamı, masraflar çıkarıldıktan

¹⁷³ KŞS, No:33, s. 50.

sonra 306.711 paradır. Bir önceki aydan 2.986 para daha azdır. Toplam masraf bir önceki ayla aynı olup [24.500+800] 26.200 paradır. Zilkade ayında tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu'nun Kıbrıs geneline dağılımı şöyledir:

1. *Lefkoşa şehri vergileri*: Lefkoşa esnafından alınan İhtisâb Rüsûmu ile Lefkoşa'dan gidenlerden ve rakı, şarap, basma, hayvanat vesairenden tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu: 169.325 para.
2. *İskele ve Tuzla kasabaları vergileri*: Tuzla ve İskele esnafından alınan İhtisâb Rüsûmu ile bu kasabalara gelenlerden, komandariya denilen şaraptan, rakıdan, (normal) şaraptan ve satıştan (bey'iyeye) alınan İhtisâb Rüsûmu: 89.677 para.
3. *Leymosun kasabası vergileri*: Leymosun esnafından alınan İhtisâb Rüsûmu ile Leymosun'a gelenlerden, şaraptan, rakıdan vesairenden alınan İhtisâb Rüsûmu: 65.348 para.
4. Girne İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 17 kişiden alınan İhtisâb Rüsûmu: 170 para.
5. Lapta'da bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 680 para.
6. Leymosun, Piskobu ve Evdim kazalarında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 1.260 para.
7. Lefke kazası dahilinde ve Lefke'de bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 2.140 para.
8. Hırsofu kazası değirmenlerinden alınan İhtisâb Rüsûmu: 1.200 para.
9. Baf kazası değirmenlerinden alınan İhtisâb Rüsûmu: 1.680 para.
10. Baf İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 14 kişiden alınan İhtisâb Rüsûmu: 140 para.
11. Baf İskelesi'nde memurlar tarafından perakende olarak toplanan İhtisâb Rüsûmu: 1.116 para.
12. Mağusa İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 7 kişiden alınan İhtisâb Rüsûmu: 70 para.
13. Mağusa İskelesi'nde memurlar tarafından perakende olarak toplanan İhtisâb Rüsûmu: 105 para¹⁷⁴.

¹⁷⁴ KŞS, No:33, s. 50.

H.1243 yılı Zilhicce ayı [1 Zilhicce 1243-30 Zilkade 1243=14 Haziran 1828-13 Temmuz 1828 dönemi] için toplanarak Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rüsûmu toplamı, masraflar çıkarıldıktan sonra 297.207 paradır. Bir önceki aydan 9.504 para daha azdır. Toplam masraf bir önceki ayla aynı olup [24.500+800] 26.200 paradır. Zilhicce ayı kaydı öncekiler kadar ayrıntılı değildir. Söz konusu ayda tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu'nun Kıbrıs geneline dağılımı şöyledir:

1. Lefkoşa şehri 162.521 para.
2. İskele ve Tuzla 80.373 para.
3. Leymosun 35.843 para.
4. Lefke İskelesi'nden (Gemikonağı İskelesi'nden) "*giden ihtisâb*" 25.700 para.
5. Lefke İskelesi'nden giden pamuktan (belgede "pamuk" açık olarak zikredilmemiştir. Bununla birlikte 1 kantar pamuktan 90 para ihtisâb vergisi alınacağı düşünülürse söz konusu ürünün pamuk olduğu anlaşılır) alınan İhtisâb Rüsûmu: 11.250 para.
6. Lefke kazası dahilinde bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 2.140 para.
7. Leymosun ve Piskobu ve Evdim kazalarında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 126 para.
8. Baf kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 1.680 para.
9. Hırsofu kazasında bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 1.200 para.
10. Lapta'da bulunan değirmenlerden alınan İhtisâb Rüsûmu: 680 para.
11. Girne İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 26 kişiden alınan İhtisâb Rüsûmu: 260 para.
12. Mağusa İskelesi'nden Kıbrıs'a gelen 13 kişiden alınan İhtisâb Rüsûmu: 130 para.
13. Mağusa İskelesi'nde memurlar tarafından perakende olarak tahsil olunan İhtisâb Rüsûmu: 370 para¹⁷⁵.

¹⁷⁵ KŞS, No:33, s. 55.

İhtisâb Rûsûmu'nun yeni bir düzenlemeye tabi tutularak toplanmaya başlanmasından sonra H.1243 yılının son beş ayında Kıbrıs'ta söz konusu vergi tahsil edilerek Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne gönderilmiştir. Yukarıda ayrıntıları verilen rakamlar toplandığı zaman beş ayda tahsil olunan ve hazineye gönderilen Kıbrıs İhtisâb Rûsûmu'nun toplam 1.235.087 para olduğu görülür. Kuruş hesabıyla ise 30.877 kuruş 7 paradır.

İhtisâb Rûsûmu ile ilgili ilk kayıtlar yukarıda da görüldüğü gibi oldukça ayrıntılı olmasına rağmen bu durum zamanla ortadan kalkmıştır. Örneğin H. 1252 yılı Rebiülahir ayına (16 Temmuz 1836-13 Ağustos 1836 dönemi) ait kayıt aşağıdaki gibidir¹⁷⁶.

Tablo 12. H. 1252 Yılı Kıbrıs İhtisâb Rûsûmu

Kaza Adı	Para
Lefkoşa'dan	199730
Tuzla ve İskele'den	80480
Leymosun'dan	31932
Baf ve Hırsofu'dan değirmen vergisi	2880
Lefke'den değirmen vergisi	2000
Lapta'dan değirmen vergisi	680
Girne'den gelip gidenlerden	120

13. 1828-1838 Yılları Arasında Kıbrıs'tan Tahsil Edilen Toplam İhtisâb Rûsûmu

İhtisâb Rûsûmu'nun yürürlüğe konulmasından sonra hangi eşya/ürün/mal/kurumlardan vergi alındığı yukarıda ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Kıbrıs'ta Şaban 1243 döneminden itibaren bu vergi tahsil edilmiştir. H. 1243 yılının son beş ayında tahsil edilen miktar 1.235.087 para olup, kuruş hesabıyla 30.877 kuruş 7 paradır.

H.1244 ile H.1254 yılları arasında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu aylık olarak KŞS'ye kaydedilmiştir. Buna göre, H.1244 (Temmuz 1828-Temmuz 1829) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rûsû-

¹⁷⁶ KŞS, No:33, s. 51.

mu toplamı 3.304.079 paradır. Masrafların toplamı ise 281.800 paradır. Masraflar çıkarıldıktan sonra Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen miktar $3.304.079-281.800=3.022.279$ paradır. Kuruş hesabıyla 75.556 kuruş 39 paradır. H.1245 (Temmuz 1829-Haziran 1830) yılında da Kıbrıs'ta söz konusu vergi tahsil edilerek Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne gönderilmiştir. Genel olarak tahsil olunan miktar 2.774.404 paradır. Masrafların toplamı ise 254.000 paradır. Hazineye gönderilen net miktar $2.774.404-254.000=2.520.504$ paradır. Kuruş hesabıyla 63.012 kuruş 24 paradır. H.1246 (Haziran 1830-Haziran 1831) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.732.736 paradır. Masrafların toplamı 304.800 paradır. Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar ise 2.427.936 paradır. Kuruş hesabıyla 60.698 kuruş 16 paradır. H.1247 (Haziran 1831-Mayıs 1832) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.594.414 paradır. Masrafların toplamı 50.800 paradır. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 2.542.614 paradır. Kuruş hesabıyla 63.565 kuruş 14 paradır. H.1248 (Mayıs 1832-Mayıs 1833) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.442.210 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 2.442.210 paradır. Kuruş hesabıyla 61.055 kuruş 10 paradır. H.1249 (Mayıs 1833-Mayıs 1834) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.428.398 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 2.428.398 paradır. Kuruş hesabıyla 60.709 kuruş 38 paradır. H.1250 (Mayıs 1834-Nisan 1835) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.344.372 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 2.344.372 paradır. Kuruş hesabıyla 58.609 kuruş 12 paradır. H.1251 (Nisan 1835-Nisan 1836) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 2.484.138 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 2.484.138 paradır. Kuruş hesabıyla 62.103 kuruş 18 paradır. H.1252 (Nisan 1836-Nisan 1837) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 3.369.390 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 3.369.390 paradır. Kuruş hesabıyla 84.234 kuruş 30 paradır. H.1253 (Nisan 1837-Mart 1838) yılında Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu toplamı 3.212.837 paradır. Kayıtlarda herhangi bir masraf belirtilmemiştir. Bu durumda Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen net miktar 3.212.837 paradır. Kuruş hesabıyla 80.320 kuruş 37

paradır. KŞS'de kaydı bulunan son İhtisâb Rûsûmu H.1254 (Mart 1838-Haziran 1838) yılının ilk üç ayını kapsamaktadır. Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarında tahsil edilerek hazineye gönderilen miktar 704. 683 paradır. Kuruş hesabıyla 17.617 kuruş 3 paradır.

1828-1838 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs'tan tahsil edilerek Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rûsûmu'nun toplam miktarı 718.355 kuruş 38 paradır. Miktar itibarıyla en fazla İhtisâb Rûsûmu tahsil edilen yıl H.1252 (M. Nisan 1836-Nisan 1837) yılıdır. Tahsil edilen miktar 84.234 kuruş 30 paradır. İhtisâb Rûsûmu'nun en az tahsil edildiği yıl ise H.1253 (Nisan 1837- Mart 1838 dönemi) yılıdır. Tahsil edilen toplam miktar 17.617 kuruş 3 paradır.

İhtisâb Rûsûmu'nun Kıbrıs'tan tahsil edildiği yaklaşık 11 yılda toplanan 718.355 kuruş 30 paranın ne anlama geldiği konusunda bir fikir sahibi olabilmek mümkündür. 1827 yılında Lefkoşa'ya bağlı Deftera köyündeki 14 adet zeytin, 28 adet zerdali, 8 adet kayısı, 12 adet limon, 12 adet incir, 5 adet nar, 1 adet ığde ve 125 dut ağacı ile "kokulu suyu" adlı akarsu 2.860 kuruşa satılmıştır. Aynı tarihte aynı köyde bulunan 12 dönüm tarla da 2.200 kuruşa satılmıştır¹⁷⁷. Bu miktarlar ile Kıbrıs'tan tahsil edilip Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen 718.355 kuruş 30 para karşılaştırıldığı zaman yaklaşık 11 yılda Kıbrıs'tan tahsil edilen verginin oldukça yüksek olduğu, bir başka deyişle söz konusu 11 yıl içinde Kıbrıs'ta yaşayanların önceki vergilere ilave olarak oldukça yüksek oranda yeni bir vergi ödemiş oldukları anlaşılmaktadır. Tahsil edilen paranın altın lira olarak değerini hesaplamak da mümkündür. 1835 yılına ait bir kayıttaki bir adet altın liranın 105 kuruş olduğu belirtilmiştir¹⁷⁸. Dolayısıyla tahsil edilen 718.355 kuruş 30 para yaklaşık 6.841 adet altın lira değerindedir.

14. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve İhtisâb Rûsûmu

1838 yılında önce İngiltere ile hemen arkasından da Fransa ile yapılan ticaret antlaşmaları gümrüklerde tahsil olunan "*ihtisâb ve damga*" vergilerini de etkilemiştir. 1826 yılında Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için mali kaynak bulma çalışmaları sırasında zaten var olan İhtisâb Rûsûmu'nda yeni düzenlemeler yapılmış, damga ve kantariyye gibi bazı vergilerin miktarı yükseltilmiş ve o zamana kadar ihracı yasak

¹⁷⁷ KŞS, No:35, s. 14.

¹⁷⁸ KŞS, No:35, s. 64.

olan bazı mallardan ruhsatiyye adlı bir vergi alınarak ihracatına izin verilmişti. Bu arada ipek, zahire, zeytinyağı, tiftik, yapağı ve afyon üzerine “yed-i vahid” denilen devlet tekeli konulmuş ve hazineye önemli bir gelir sağlanmıştı. İzmir İhtisâb Nezareti’ne bağlanan afyon üzerindeki devlet tekeli çok etkili olmuş ancak yabancı tüccarın tepkisini çekmişti. Özellikle İngilizler “yed-i vahid”in kaldırılmasını istiyorlardı. Nitekim 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Ticaret antlaşmasıyla “yed-i vahid”, ihraç yasakları “*ve emtianın naklinde tezkire kullanma*” uygulamaları kaldırılmıştır¹⁷⁹. Ayrıca bütün yerel vergiler ile transit mallar üzerindeki yükümlülükler de kaldırılmıştır¹⁸⁰.

1838 antlaşmasının İhtisâb Rüsûmu’nu olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. 1839 tarihli olan ve KŞŞ’nde bir örneği kayıtlı bulunan fermana göre, İngiltere ve Fransa ile yapılan yeni ticaret antlaşmaları gereğince bu devletlerin “*tüccar ve tebası*” Osmanlı ülkesinde üretilen bir ürünü kendi ülkelerine veya başka bir yabancı ülkeye götürmek için satın alıp hiç bir yere uğramadan doğrudan İstanbul’a getirirlerse %3.5 kuruş oranında “*damga ve ihtisâbiyye*” vergisi ödeyeceklerdi. Fakat söz konusu ülkelerin tüccar ve vatandaşları kendi ülkelerinin ürünleri ile diğer Avrupalı devletlerin [düvel-i ecnebiyye] ürünlerini doğrudan İstanbul’a getirirlerse, bu emtia ve eşya ister İstanbul’da satılsın isterse imparatorluk dahilinde satılmak amacıyla İstanbul dışına götürülsün, her iki halde de %1 kuruş oranında “*damga ve ihtisâbiyye*” vergisi ödeyeceklerdi. Bununla birlikte taşra gümrüklerindeki uygulama İstanbul’dan farklı olacaktı. Buna göre, söz konusu ülkelerin tüccar ve vatandaşları kendi ülkelerine veya yabancı ülkelere götürmek amacıyla satın aldıkları Osmanlı ürünlerini İstanbul’a uğramadan başka bir Osmanlı iskelesine götürürlerse, bu takdirde ödeyecekleri “*damga ve ihtisâbiyye*” vergisi % 4 kuruş olacaktı. İhtisâb Rüsûmu’nun “*ekserisi iltizâmen ve birazı emâneten mahalleri memurlarına muhavel*” olarak tahsil edildiği için, İhtisâb Rüsûmu emanet yoluyla tahsil olunan yerlerde tüccarlar bu vergiyi iskeleye vardıkları zaman % 4 kuruş olarak ödeyecekler ve bu para Mansûre Hazinesi’ne gönderilecekti. İhtisâb Rüsûmu’nun iltizam yoluyla tahsil olunduğu yerlerde ise % 4 kuruşluk damga ve ihtisâb vergisi, tüccarın malı satın aldığı yerin damga ve ihtisâb memuruna ait olduğundan, ilgili yerin gümrükçüsü tarafından tahsil olunarak Mansûre Hazinesi’ne gönderi-

¹⁷⁹ Mübahat Kütükoğlu, “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, (Ed.Güler Eren), *Osmanlı*, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.332-335.

¹⁸⁰ Bülent Özdemir, “1838 Ticaret Antlaşması”, (Ed.Güler Eren), *Osmanlı*, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.352.

lecekti. Fakat bu ülke vatandaşı ve tüccarları kendi ülkeleri ile diğer Avrupa ülkelerinin ürünlerini Osmanlı iskelelerinden herhangi birine getirirlerse, ister iskelede satılsın isterse satılma amacıyla ülke içine götürülsün, her iki durumda da % 1 kuruş ihtisâb ve damga vergisi ödeyeceklerdi. Damga ve ihtisâbı olmayan iskele ve yerlerde satılırsa, damga ve İhtisâb Rüsûmu “emanet” addedilerek yine % 1 kuruş “damga ve ihtisâbiyye” olarak gümrük memurlarınca tahsil olunacak ve hazineye gönderilecekti¹⁸¹.

15. İhtisâb Rüsûmu Uygulamasında Ortaya Çıkan Problemler ve Çözümleri

İhtisâb Rüsûmu, “*ekserisi iltizâmen ve birazı emâneten mahalleri memurlarına muhavvel*” olarak tahsil edilmiştir¹⁸². İhtisâb Rüsûmu tahsilinde, bu verginin uygulandığı vilâyetlerde olduğu gibi, Kıbrıs’ta da birkaç problemin yaşandığı görülmektedir. İmparatorluğun diğer vilayetlerinde ortaya çıkan temel sorunlardan birisi söz konusu verginin tahsilinde tahsil memurları tarafından yapılan yolsuzluklarla ilgilidir.

“İhtisâb resmi gerek tahsilatı itibarıyla ve gerek muhtesiblerin bu yeni resmin tahsilindeki yanlışlıkları nedeniyle halka çirkin görünmüştü. Bu yüzden gerek İstanbul’da ve gerekse Şam’da çeşitli olaylar ortaya çıkmıştı. Edirne’de ise para biriktirmek için haksız yere esnaf kâhyalarını azletmek, bu amaçla rüşvet almak, narh hususunda gereken titizliği göstermeyerek çarşı pazarda halkın fazla fiyatla alış veriş yapmasına sebep olmak gibi yanlış yollara sapan ihtisâb ağası görevinden azledilmişti.”¹⁸³

Bu konuda KŞS’de yer alan bazı fermanlar bulunmaktadır. 15 Cemaziyelevvel 1248 [10 Ekim 1832] tarihli olan ve Kıbrıs Muhassılı ve İhtisâb Nazırı Mehmet Bey’e gönderilen fermana göre, “*Taşra kazalarda bulunan bazı ihtisâb memurlarının mukaddemâ ısdâr ve tesyâr olunan*” padişah emirlerine aykırı olarak belirlenen miktardan “*zaid akçe almaktan ve defter-i tarifeden hariç öteden beri gümrük bile alınmayan*” arpa ve buğdaydan dahi “*rüsûm-ı ihtisâbiyye taleb ve tahsiline cesaret etmekte*” oldukları işitilmiştir. Bu durum halka ve es-

¹⁸¹ KŞS, No:38, s. 39.

¹⁸² KŞS, No:38, s. 42. Ankara’ya gönderilen 1839 tarihli fermanında da aynı ifade mevcuttur. Buna göre “*ihtisâbların ekserisi iltizâmen ve birazı emâneten mahalleri memurlarına muhavvel*” olunmuştur. Bkz. Taş, a.g.m., s.432.

¹⁸³ Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *Mali Tarih Açısından Osmanlı Devleti’nde Merkez Taşra İlişkileri, (II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği)*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.175-176.

nafa zulüm anlamına gelmektedir. Oysa halkın ve esnafın korunması padişah için bir borçtur. Bu nedenle “*tahsil olunmakta olan rüsûmât ne makûle alınmaktadır ve rüsûmat-ı mezkûre ne tabirle ve ne sûretle ve ne miktarda tahsil olunmaktadır*” gibi konuları açıklığa kavuşturmak için tahsil defterleri getirtilerek “*zaid ve haric bulunan rüsûmât tetkik ve tahkik*” edilmelidir. Tetkikten sonra eğer sözü edilen “*zaid ve haric şeyler ihtisâb memurlarının*” uygulamalarından kaynaklanıyorsa bu durum önlenmelidir. Bu durumda, ilgili yerlerin İhtisâb Rüsûmu tekrar yazılarak ilgili yerlere gönderilmeli ve buna göre tahsilât yapılmalıdır. Yapılan araştırmalar sonunda “*ziyâde ve noksan rüsûmât*” tahsil olunduğu tesbit olunduğu zaman o bölgenin ilgili memurları cezalandırılacaktır. Fermana göre Kıbrıs Muhassılı ve İhtisâb Nazırı Mehmet Bey de “*usûl-i meşrûhaya tabiken bir kat'a defter tanzim ve mümzâen*” İstanbul'a gönderecekti¹⁸⁴.

İhtisâb Rüsûmu'nun tahsili ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sorun ise ticareti yapılan malların vergisinin satandan mı yoksa alandan mı alınacağı konusundaki yanlış uygulamalardır. KŞS'de yer alan 15 Rebiülahir 1250 [21 Ağustos 1834] tarihli emr-i şerife göre, İhtisâb Rüsûmu tahsil olunan yerlerde, ihtisâb memurlarından bazıları alınıp satılan eşyanın bayii/satıcısı tarafından ödenmesi gereken vergisini alıcıdan/müşteriden, alıcının/müşterinin ödemesi gereken vergiyi ise bayinden/satıcısından tahsil etmişlerdir. Bu nedenle “*erbâb-ı ticaret*” şikayette bulunmuşlardır. Konu Asâkir-i Mansure Defterdârı Abdurrahman Nafiz Efendi'ye sorulmuştur. Abdurrahman Nafiz Efendi cevabında, İmparatorluk genelinde ihtisâb vergisi tahsil olunan yerlere tezkeresiz ve damgasız gelen “*emtia ve eşyanın*” Osmanlı üretimi olduğunu, bu durumda satıcısı ister Osmanlı Devleti'nin Müslim veya Gayrimüslim vatandaşı olsun, isterse Hayriye Tüccarı, Avrupa Tüccarı veya yabancı ülke vatandaşı olsun her durumda hem gümrük vergisini hem de ihtisâb ve damga vergisini satıcının ödeyeceğini bildirmiştir. Fakat ticareti yapılan ürün Avrupa ülkeleri [düvel-i ecnebiyye], İran veya Hindistan malı ise ve satan da Osmanlı Devleti'nin Müslim veya Gayrimüslim tüccarı ise ihtisâb ve damga vergileri satıcı tarafından ödenecektir. Ancak Avrupa ülkeleri, İran veya Hindistan ürünlerini satanlar Hayriye Tüccarı, Avrupa Tüccarı veya yabancı ülke vatandaşları ise ihtisâb ve damga vergisini malı satın alanlar ödeyecektir. Bununla birlikte Hayriye Tüccarı, Avrupa Tüccarı ve yabancı ülke vatandaşı olan tüccarlar söz konusu yabancı kaynaklı ürünleri toptan değil de perakende olarak [kıyye ve en-

¹⁸⁴ KŞS, Defter No:34, H.1245-1250, s. 113.

daze ile] satarlarsa, yerli esnaftan sayılacaklarından, o takdirde ihtisâb ve damga vergisini ürünleri satanlar ödeyecektir. Söz konusu yabancı kaynaklı ürünlerin hem satıcısı hem de alıcısı Hayriye Tüccarı, Avrupa Tüccarı ve yabancı ülke vatandaşları olursa, bu bir iç ticaret sayılacağından, ihtisâb ve damga vergisi müşteriden tahsil olunacaktır. Emr-i şerif bu açıklamalardan sonra Kıbrıs'ta da aynı uygulamanın yapılmasını emretmektedir¹⁸⁵.

Yapağı, iplik, tiftik ve alacehriden tahsil olunan İhtisâb Rûsûmu konusunda da farklı yerlerde farklı uygulamaların yapıldığı ve bunun da şikayete neden olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle İzmir'de, Ankara'da ve İstanbul'da söz konusu ürünlerden farklı oranlarda vergi alındığı tesbit edilmiştir. 1 Receb 1250 [3 Kasım 1834] tarihli bir emr-i şerif bu karşılığa son vermek istemekte ve İzmir ihtisâbının İhtisâb Rûsûmu tahsil olunan bütün mahaller için temel alınmasını emretmektedir. Böylece her yerde ortak bir uygulama yapılacak ve tüccarların şikâyeti de ortadan kalkacaktır¹⁸⁶. Aynı içerikli bir başka emr-i şerif de 29 Zilhicce 1250 [28 Nisan 1835] tarihini taşımakta olup yine Kıbrıs'a gönderilmiştir¹⁸⁷.

KŞS'ye yansıdığı kadarıyla İhtisâb Rûsûmu'yla ilgili olarak doğrudan Kıbrıs'la ilgili iki sorun ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Larnaka'da bulunan İngiliz konsolosunun İhtisâb Rûsûmu ödeme konusundaki tutumudur. Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi İstanbul'a gönderdiği bir yazıda padişahın emrinde belirtildiği gibi Kıbrıs'ta tahsil edilmekte olan İhtisâb Rûsûmu "*müşteri tarafından tevkiף olunarak iskeleye tenzîl olunan eşyaya göre alınagelmîş*"tir. Bununla birlikte Larnaka'da bulunan İngiltere konsolosu "*gümrükten ma'da resm-i ihtisâb*" vermeyeceğini söylemiştir. Ali Ruhi Efendi bu konuda nasıl hareket etmesi gerektiğini sormaktadır. Konuyla ilgili olarak Kıbrıs'a gönderilen sadrazam mektubuna göre, durum İstanbul'da bulunan yabancı devlet elçilerine sorulduğu zaman, "*ihtisâb maddesi devlet-i aliyyenin nizâmât-ı mülkiyyesinden*" olduğundan durumu daha önce konsoloslarına bildirmiş olduklarını beyan etmişlerdir. Mektup, Muhassıl Ali Ruhi Efendi'ye hitaben "*sen dahi nizâm-ı mezkûrun halelden*

¹⁸⁵ KŞS, Defter No:35, H.1249-1251, s.96. Aynı emr-i şerif KŞS'nin 36 numaralı defterinin 64. sayfasında da vardır.

¹⁸⁶ [İzmir ihtisâbı cemî' mahaller ihtisâblarının ta'rifesi hükmünde olduğu rû-nümûn olarak mahalli saire ihtisâbı mahall-i saire ihtisâbına tatbikan alındığı sûrette tüccâr-ı mersûme o makûle sû-i zannan kurtulup ...] KŞS, Defter No:35, H.1249-1251, s.119.

¹⁸⁷ KŞS, Defter No:35, H.1249-1251, s.154.

vikâyesiyle birkaç seneden beri ne vechile olagelmış ise yine o sûretle ihtisâb maddesinin icrâsına dikkat eylemen için kaime tahrir olunmuştur" emri ile sona ermektedir¹⁸⁸. Bu mektuptan yabancı konsolosların ticaretini yaptıkları mallardan İhtisâb Rüsûmu'na tabi olanlarının vergisini ödedikleri anlamı çıkarılabilir.

Kıbrıs ile ilgili bir başka sorun ise Kıbrıs'tan İstanbul'a gönderilmekte olan "*basma*" ile ilgilidir. 1829 yılında Muhassıl Ali Ruhi Efendi, Kıbrıs'ta üretilen ve İstanbul'a gönderilen "*basma*"dan İhtisâb Rüsûmu almış, bu nedenle söz konusu eşyayı damgalamış ve elde edilen hasılâtı İhtisâb Rüsûmu'na katarak İstanbul'a göndermiştir. Fakat Ali Ruhi Efendi bir konuda kuşku içindedir. Kıbrıs'ta üretilerek Kıbrıs'tan İstanbul'a gönderilen eşyalardan gümrük vergisi alma âdeti olmadığından, İhtisâb Rüsûmu da buna kıyasla ele alındığında, İstanbul'a gönderilen basmadan İhtisâb Rüsûmu tahsili gerekip gerekmediği konusunda tereddüdü olduğundan durumu İstanbul'a sorma gereği duymuştur. İstanbul'dan verilen cevapta bunda yanlış bir şey olmadığı ve uygulamaya devam etmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir¹⁸⁹.

1831 yılında Kıbrıs'tan İstanbul'a gönderilen basmadan alınan İhtisâb Rüsûmu konusu yeniden problem olmuştur. 7 Haziran 1831 tarihli emr-i şerife göre, Kıbrıs Muhassılı ve İhtisâb Nazırı Halil Bey İstanbul'a bir yazı göndererek Kıbrıs adasında üretilerek İstanbul'a gönderilen "*basma ve sair emtianın rüsûm-ı ihtisâbiyyesi*" Kıbrıs'ta bulunan İhtisâb Nazırları tarafından alınarak Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderildiğini, fakat bu konuda yeni bir sorunla karşılaşıldığını belirtmiştir. Muhassıla göre bu uygulama sürerken İstanbul'a ulaşan emtiadan "*İstanbul ihtisâbı tarafından tekrar bir resm-i ihtisâb alınarak*" Kıbrıs'ta alınmış olan resm-i ihtisâbın iade olunması şeklinde bir uygulama başlamıştır. Muhassıl bu konuda nasıl hareket etmesi gerektiğini sormaktadır.

Kıbrıs Muhassılının bu girişimi üzerine İstanbul'daki kayıtlarda araştırma yapılmış ve bu konuda Kıbrıs'tan İstanbul'a gelen "*basma ve eşya-yı saireden damga vurulup her ne vechile rüsûm-ı ihtisâbiyye alınagelmış ise*" yine o şekilde uygulamanın devam etmesi için 1829 yılında Kıbrıs'a bir emr-i şerifin gönderilmiş olduğu anlaşılmıştır. Fakat aynı zamanda İzmir dışında bir yerden İstanbul'a gelen "*emtia ve eşyanın resm-i damga ve ihtisâbiyyesi*"nin İstanbul'da alınması konusunda bir başka emr-i şerifin bulunduğu da görülmüştür. Bu nedenle Muhassıl Ali Ruhi Efendi zamanında İstanbul'a gelen birkaç tüccarın belgelerinin arkasına bu konuda uyarı yazı-

¹⁸⁸ KSS, No:34, s. 33.

¹⁸⁹ KSS, No:34, s. 99.

sı yazılınca o da kendisinde bulunan emr-i şerifi göstermiş ve bundan sonra Kıbrıs'tan İstanbul'a gelen emtiadan damga vergisi istenmemiştir. Sonuç olarak emr-i şerif Kıbrıs'tan İstanbul'a gelen eşyadan İstanbul'da "resm-i ihtisâb" talep edilmemesi gerektiğini belirtmekte ve İstanbul'da uygulanan "ihtisâb nizamunun bir kut'a tarife defteri suretinin" çıkarılarak Kıbrıs muhassılina gönderildiğini bildirmektedir¹⁹⁰. Emr-i şerifte söz konusu edilen İstanbul ihtisâb nizamı tarife defteri sureti 5 Eylül 1831 tarihli olup KŞS'ne kaydedilmiştir¹⁹¹.

Sonuç

Kıbrıs, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasından sonra uygulamaya konulan yeni İhtisâb Rûsûmu'nun uygulandığı ilk yerlerden birisi olmuştur. 21 Eylül 1827 tarihli emr-i şerif uyarınca Kıbrıs'tan İhtisâb Rûsûmu tahsili kararlaştırılmış, bu vergiyi ödeyecek Kıbrıs esnafının listesi hazırlanarak İstanbul'a gönderilmiş ve İstanbul'dan onay alınan esnaf listesi 20 Kasım 1827 tarihinde KŞS'ye kaydedilmiştir. Buna göre Lefkoşa'da 57, Tuzla ve İskele'de 29 ve Leymosun'da 9 iş kolu İhtisâb Rûsûmu ödemekle yükümlü tutulmuştur. Bu listede esnaf sayısı belirtilmemiştir.

MAD'daki 1828 tarihli kayda göre ise Lefkoşa'da 59 iş kolu (850 esnaf), Tuzla ve İskele'de 29 iş kolu (207 esnaf) ve Leymosun'da 10 iş kolu (33 esnaf) söz konusu vergiyi ödemekle mükellefti. 1833 yılının Haziran-Temmuz aylarında Lefkoşa'daki iş kolu sayısı 61, esnaf sayısı ise 873'tür. Aynı yılın Temmuz-Ağustos aylarında ise yine Lefkoşa'da mevcut iş kolu sayısı 61, esnaf sayısı ise 851'dir. Dolayısıyla iş kolu sayısı büyük değişiklik göstermese de esnaf sayısının sürekli bir değişim içinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'tan tahsil edilen ihtisâb Rûsûmu sabit bir vergi olmamıştır. Hazırlanan esnaf listeleri zaman zaman tadil edilerek güncelleştirilmiştir.

İş kollarının ve esnafın sayısından da anlaşıldığı üzere Kıbrıs'ta esnaf başkent Lefkoşa'da yoğunlaşmıştır. İhtisâb Rûsûmu ödeyecek her bir esnaf genellikle iki veya üç gruba ayrılmış ve her bir grubun vereceği vergi miktarı ayrı ayrı yazılmıştır. Esnafın ödeyeceği vergi günlük olarak tahsil edilmiştir. Her ay ayırım yapılmaksızın 30 gün olarak kabul edilmiş ve o şekilde vergi tahsil edilmiştir. Kıbrıs esnafı dışında değirmenlerden, pamuk, ipek ve alkollü içkilerden, zift, odun, kırı, lata

¹⁹⁰ KŞS, No: 34. s. 81.

¹⁹¹ KŞS, No: 34, s. 82-85.

ve mertek gibi maddelerden, Kıbrıs dışına çıkarılan deve, beygir, katır, merkep gibi hayvanlardan, keçi ve kuzu derisinden, Kıbrıs'a gelip gidenlerden, Kıbrıs'tan ihraç edilen odun, harup, kereste, peynir, tütün, kuru üzüm, zeytinyağı ve yapağıdan da İhtisâb Rûsûmu tahsil edilmiştir. Bu nedenle İhtisâb Rûsûmu'nun sadece esnafla sınırlandırılması doğru değildir.

İhtisâb Rûsûmu tahsilini yansıtan belgelerde, debbağlar hariç, Müslim-Gayrimüslim esnaf ayrımı yapılmamıştır. Bu nedenle araştırılan yıllardaki Müslim ve Gayrimüslim esnaf sayısını tespit etme imkânı yoktur. Ancak listeler Kıbrıs'ta mevcut toplam esnaf yanında han, hamam ve değirmen gibi kurumlar konusunda da bilgi vermektedir.

Kıbrıs'tan tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu, Terzane-i Amire Hazinesi'ne aylık olarak gönderilmiştir. Söz konusu vergi ilk olarak H. 1243 yılının son beş ayı olan Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarında (Şubat 1828-Temmuz 1828) tahsil edilmiş ve son olarak da H.1254 yılının ilk üç ayı olan Muharrem, Safer ve Rebiülevvel (27 Mart 1838-22 Haziran 1838) aylarında tahsil edilmiştir. Sonuç olarak 1828-1838 yılları arasındaki yaklaşık 11 yıllık dönemde Kıbrıs'tan tahsil edilerek Tersane-i Amire Hazinesi'ne gönderilen İhtisâb Rûsûmu'nun toplam miktarı 718.355 kuruş 38 paradır.

İhtisâb Rûsûmu'nun Kıbrıs'taki uygulaması Tokat, Ankara, Bursa ve Sivas'taki uygulamalardan büyük farklılık göstermez. Ancak her esnaf grubunun ödemesi gereken İhtisâb Rûsûmu her yerde, en azından incelenen yerlerde, aynı değildir. Örneğin Lefkoşa'daki ekmekçiler Tokat, Bursa, Ankara ve Sivas'taki ekmekçilerden daha yüksek oranda bu vergiyi ödemişlerdir. Buna karşılık Lefkoşa kasapları İhtisâb Rûsûmu'nu sözü edilen yerlerdekinden daha düşük oranda ödemişlerdir.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, MAD. Defter No:19.450.

BOA, Fon Kodu: D. BŞM.d., Gömlek No:9.437.

BOA, Kâmil Kepeci Müteferrik Defterler (KK.d.), Gömlek No: 7.481.

BOA, Fon Kodu: ADVNSTZEI.d. Defter No:31.

2. KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde Bulunan Kıbrıs Şer'îye Sicilleri (KŞS) Fotokopileri (İlgili Fotokopiler KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan asıllarıyla karşılaştırılarak kullanılmıştır)

KŞS, Defter No:1B, H.1057-1265.

KŞS, Defter No:31, H.1238-1241.

KŞS, Defter No:32, H.1242-1243.

KŞS, Defter No:33, H.1243-1245.

KŞS, Defter No:34, H.1245-1250.

KŞS, Defter No:35, H.1249-1251.

KŞS, Defter No:36, H.1252-1254.

KŞS, Defter No:38, H.1254-1257.

3. KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Kıbrıs Masarîfât Defteri (KMD), 1241-1245.

Rüsûmat-ı İhtisâbiye Varakası, Aded 11, numara 2.

B. Kitaplar ve Makaleler

Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, c.1, Matbaa-i Kader, Dersaadet 1329.

Aynural, Salih, "Bursa İhtisâb Rüsûmu (1829-1830)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.129, (2000), s.71-80.

Bilgin, Beyza, "İslâm'da Muhtesiblik ve Eğitim Yönünden Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.19, (1973), s.117-121.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Çoruh, Haydar, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İçtimai Yapısı (1808-1839)*, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

Demiryürek, Mehmet, *Kıbrıs Esnaf Teşkilatı 1750-1850*, KTSZO Yayını, Lefkoşa 2011.

- Dinç, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010.
- Erdoğdu, İbrahim, “Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, sy.11, (2000), s.123-145.
- Erdoğru, Mehmet Akif, “Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesiblik”, *Kıbrıs Mektubu*, c.9/sy.7, (1996), s.37-39.
- Erdoğru, Mehmet Akif, “Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesib”, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009, 141-148.
- Erdoğru, Mehmet Akif, “XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kıbrıs'ında Osmanlı Memurları ve Venedik Menfaati”, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009, s.115-132.
- Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye I*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1922-1338.
- Gleave, Robert, “Hisba”, *Encyclopedia of Islam*, (Ed.Richard C. Martin), vol.1, Macmillan Reference USA 2004, s.306-307.
- Haydarîzâde İbrahim, “Emr-i bi'l ma'ruf, nehyi ani'l münker”, *Sebil-ür-Reşad*, c.15/sy.386, (1336), s.65-66; c.15/sy.370, (1336), s.108-110; cilt.15/sy.372, (1336), s.139-140; c.15/sy.373, (1337), s.161-162.
- Karaman, Hayrettin, “İslâm'da İçtimaî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) I”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.XI / sy.5, (1972), s.273-283.
- Karaman, Hayrettin, “İslâm'da İçtimaî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) II”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.XI/sy.6, (1972), s.343-251.
- Kavakçı, Yusuf Ziya, *Hisbe Teşkilatı. Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Baylan Matbaası, Ankara 1975.
- Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Devletinde İhtisâb”, *Diyanet Dergisi*, c.XX/sy.3, (1984), s.9-17.
- Kazıcı, Ziya, “Bir Osmanlı İhtisâb Defterine Göre Şam'daki Dükkânlar”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.3, (1985), s.243-255.

- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınevi, İstanbul. 2005.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınevi, İstanbul 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII, (1987), s.481-520.
- Kütükoğlu, Mübahat, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Muhasebeleri (1826-1838)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy.XIII, (1997), s.50-144.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı Esnaf Sayımları", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, (9-10 Mayıs 2002) Bildiriler*, c.2, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003, s.405-410.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", (Ed.Güler Eren), *Osmanlı*, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.329-341.
- Levy, R. "Muhtesib", *İA*, c.8, Maarif Basımevi, İstanbul 1960, s.532-533.
- Mehmet Galip, "İhtisâb Ağalığı", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 9, (1329), s.569-572.
- Mehmet Galip, "İhtisâb Ağalığı", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 10, (1329), s.640-648.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuât*, (Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen), Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Özdemir, Bülent, "1838 Ticaret Antlaşması", (Ed.Güler Eren), *Osmanlı*, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.351-361.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "İhtisâb Resmi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.2., MEB Basımevi, 2. Baskı, İstanbul 1946, s.43.
- Sarıcaoğlu, Mehmet Esat, *Malî Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nde Merkez Taşra İlişkileri, (II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.175-176.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986.
- Taş, Hülya, "İhtisâb Mukâta'ası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı:Ankara Örneği", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.13 (2007/2), s.409-436.

